

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE FİNANSİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KATILIM VE KONVANSİYONEL BANKALARIN
İKTİSADİ BÜYÜMEYE ETKİSİ:
KARŞILAŞTIRMALI AMPİRİK ANALİZ TÜRKİYE
ÖRNEĞİ

Muhammet Sait BOZİK

2501161034

TEZ DANIŞMANI

Doç.Dr. Murat USTAOĞLU

İSTANBUL, 2018

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MUHAMMET SAIT BOZİK Numarası : 2501161034
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : İSLAM İKTİSADİ VE FINANSİ Danışmanı : DOÇ.DR.MURAT USTAOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 16.08.2018 Saati : 11.00
Tez Başlığı : KATILIM VE KONVANSİYONEL BANKALARIN İKTİSADİ BÜYÜMEYE ETKİSİ:
KARŞILAŞTIRMALI AMPİRİK ANALİZ TÜRKİYE ÖRNEĞİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR.ELİF HAYKIR HOBİKOĞLU		KABUL
2- DOÇ.DR.MURAT USTAOĞLU		KABUL
3-DR.ÖĞR.ÜYESİ.RAİF ÇERGİBOZAN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR.SELMAN YILMAZ		
2- DR.ÖĞR.ÜYESİ.MEHMET AKYOL		

KATILIM VE KONVANSİYONEL BANKALARIN İKTİSADİ BÜYÜMEYE ETKİSİ: KARŞILAŞTIRMALI AMPİRİK ANALİZ TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Muhammet Sait BOZİK

ÖZ

Sanayi Devrimi sonrası türetilen iktisadi büyüme kavramı özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınması için son derece önemlidir. Gelişmekte olan ülkeler için kurumların, özgürlük ve hukuk düzenlerinin gelişme aşamasında olması iktisadi büyüme gibi pek çok alanla doğrudan etki temasına sahip bir kavramı daha da önemli hale getirmiştir. İktisadi büyüme olgusuna Türkiye özelinden bakılan bu çalışmada bankacılık kurumu ve iktisadi büyüme incelenmiş, katılım bankaları ve konvansiyonel bankalar olmak üzere daha spesifik bir açıdan yaklaşılmıştır. 2006 – 2017 yılları arası çeyrek dönemlik veriler kullanılarak iktisadi büyümeyi temsilen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla verileri ile bankaların finansal sisteme olan etkilerini ölçmek için konvansiyonel ve katılım bankalarının kredi hacim verileri kullanılmıştır. Adf birim kök testi ile durağanlıkları sınanan serilerin Zivot – Andrews testi ile yapısal kırılma noktaları belirlenmiştir. Johansen eşbütünleşme testi uygulanan değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisine dair izlere rastlanmamıştır. Granger nedensellik testi ile nedensellik ilişkileri test edilen değişkenlerin aralarında uzun dönemde hem tek yönlü hem de iki yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Büyüme, Konvansiyonel Bankacılık, Katılım Bankacılığı

EFFECTS OF CONVENTIONAL AND PARTICIPATION BANKS ON ECONOMIC GROWTH: COMPARATIVELY EMPIRICAL ANALYSES EVIDENCE FROM TURKEY

Muhammet Sait BOZİK

ABSTRACT

The concept of economic growth, which has become one of the important subject after the Industrial Revolution, has been particularly important for developing countries such as Turkey. The development in liberty and legal order and institutions in developing countries, have made the economic growth which has direct influence with many areas even more important. In this study, we look at the notion of economic growth from the case of Turkey, relationship of economic growth and banking institutions are examined, participation banks and conventional banks are approached from a more specific angle. Using the quarterly data between 2006 and 2017, to measure the effects of the banks on the financial system the credit volume data of the conventional and participating banks and for the economic growth the GDP figures were used. Series tested by Adf unit root test, structural breaking points were determined by the Zivot - Andrews test. There is no evidence of long term cointegration relationship between the Johansen cointegration test variables. The relationship was not found to be related to the one-way or two-way causality in the long run with Granger causality test.

Keywords: Economic Growth, Conventional Banking, Participation Banks

ÖNSÖZ

Bir toprağa bir fidanı usulünce dikmek elbet güçtür, ustalık ister, cansuyu ister lakin o fidanı sabırla her gün sulayıp her yanı ile faydalı bir ağaç haline getirmek daha da güçtür. Emek ister, sabır ister, sevgi ister, incelik ister, kendinden birşeyler katmayı ister, fedakarlık ister, zaman ister. Bu tez benim için bir fidandı ve onu fayda verecek bir ağaç aşamasına getirmemde sabırla her an yanımda olan, kendinden birşeyler katmayı bir görev bilen değerli hocam Doç. Dr. Murat Ustaoglu'na; tüm hayta ve başıboşluklarıma rağmen bana dair inancını ve ümidini hep diri tutan, eğitimimizden geri kalmayalım için gecesini gündüzüne katıp emeğine değer biçen, yazar olmam isteğini dile getirdiği günü ve heyecanını hiç unutamadığım değerli annem Melek Bozik'e ve üniversiteyi ilk kazandığım gün bana aldığı saati hala bana olan inancının bir göstergesi saydığım ve hep gururla taktığım, yıllardır nice zorluklarla kurduğu o kitaplığından hayatımın her evresinde ayrı bir yol, izlenim edindiğim değerli babam Bekir Bozik'e özel teşekkür ve sevgilerimi sunarım.

Yine bu süreçte desteklerini ve enerjilerini onları ihmal etmeme rağmen hiç eksik etmeyen kardeşlerim Betül Bozik'e ve Merve Bozik'e, tez yazım süresince zaman mefhumu olmaksızın evlerini evim bellediğim değerli anneannem Emine Akgül'e ve değerli teyzelerim Nuriye Akgül'e ve Nazik Bozik'e manevi desteklerinden ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma hayatım süresince tüm eğitim süreçlerime gönülden destek veren Ziyadin Akalın'a, hem eğitim hem çalışma hayatımın neredeyse tüm sürecine şahitlik eden Fatih Akalın'a ve kimi zaman sürecin getirdiği zorluklardan kaynaklı gerginliklerimi yansıttığım ve beni sabırla karşılayan değerli müşterilerime teşekkürlerimi sunmayı bir borç telakki ederim.

Yine bu süreçte manevi desteğini esirgemeyen, uzağı yakın eden değerli arkadaşım Cemal Azim Örneksoy'a, İngiltere'den edip karşılıklı tecrübe ve bilgi paylaşımında bulunduğumuz, manevi desteği ile vaktini ve enerjisini benden esirgemeyen değerli Sara Sağlam'a, ekonometri aydınlanmasını yaşatan yalnız bilgisinden değil güler yüzünden de nasiplendiğimiz Dr. Selim Demez'e, yüksek lisans eğitimine başlama sürecinde destekleriyle beni motive eden Kübra Kesici'ye, Azerbaycan'dan gelerek heyecanı ve merakı ile bana da merak ve heyecan aşılayan değerli psikolog arkadaşım Narin Tamirazova'ya, tezim süresince bana her türlü yayın desteğini koşulsuz sağlayan üniversite hayatımın ilk arkadaşı olan ve dostluğumuzu bugünlere dek getirmemizde emeği olan değerli arkadaşım Salih Özgen'e, hüneleri ile zor günlerimizin yardımcısı olan değerli arkadaşım Mesut İlbuğa ve ailesine, bir soru ile akademi dünyasını bana seferber eden, kendisinden faydalı eser ve çalışmalar beklediğim değerli insan İlknur Külekçi'ye, enerjisi ile öğrenciliğin en zor ve en güzel günlerini yaşamamızda büyük emekleri olan, farklılığı içtenliği olan değerli arkadaşım Tuğba Arslantaş'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Muhammet Sait Bozik

İstanbul – 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLO LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM BANKACILIK VE KONVANSİYONEL BANKACILIK

1.1. KATILIM BANKACILIĞI.....	7
1.2. BANKALARIN FİNANSAL SİSTEME KATKISI.....	11
1.3. FİNANSAL SİSTEMİN İKTİSADİ BÜYÜMEYE ETKİSİ.....	12

İKİNCİ BÖLÜM İKTİSADİ BÜYÜME

2.1. İSLAMİ FİNANS VE İKTİSADİ BÜYÜME.....	18
2.2. İKTİSADİ BÜYÜME VE BANKACILIK.....	20
2.3. BANKACILIK BÜYÜMEYİ NASIL ETKİLER: FİNANSAL TEORİ İLİŞKİSİ.....	26
2.4. LİTERATÜR TARAMASI.....	27
2.4.1. TÜRKİYE İÇİN LİTERATÜR TARAMASI.....	40
2.4.2. İSLAMİ FİNANS VE BÜYÜME ÜZERİNE ÇALIŞMALAR.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM VERİ SETİ

3.1. ANALİZ.....	45
3.2. VERİ ARALIĞI.....	46

3.3. TEST SONUÇLARI.....	47
3.3.1. BİRİM KÖK TEST SONUÇLARI.....	47
3.3.2. EŞBÜTÜNLEŞME TEST SONUÇLARI.....	49
3.3.3. NEDENSELLİK TEST SONUÇLARI.....	50
 SONUÇ	 53
KAYNAKÇA	55

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No

TABLO 1 : Augmented Dickey-Fuller birim kök sınaması değerleri.....	46
TABLO 2 : Zivot – Andrews yapısal birim kök sınaması değerleri.....	46
TABLO 3: Johansen eşbütünleşme test değerleri.....	47
TABLO 4: Johansen eşbütünleşme test değerleri.....	47
TABLO 5: Johansen eşbütünleşme test değerleri.....	47
TABLO 6: Johansen eşbütünleşme test değerleri.....	48
TABLO 7: Granger nedensellik test değerleri.....	49
TABLO 8: Granger nedensellik test değerleri.....	49

KISALTMALAR LİSTESİ

- ADF** : Augmented Dickey-Fuller
GSYİH : Gayrı Safı Yurtiçi Hasıla
LGSYH : Gayrı Safı Yurtiçi Hasıla Serisi
LKB : Katılım Bankaları Serisi
LMB : Konvansiyonel Bankalar Serisi

GİRİŞ

İktisadi büyüme, Sanayi Devrim'i ve sonrası türetilmiş ve önem kazanmış bir kavramdır. Yaşam standartlarında artışı ölçmeyi hedefleyen bu kavramı tarihsel perspektiften uzak değerlendirmek eksiklik olur. Tarihte refah kavramı devletlerin odaklandığı önemli amaçlardan biridir. Devletlerin gücünün bir göstergesi olduğu kadar insanların yaşam koşullarında ve imkanlarında meydana gelen zenginliği de ifade etmiştir. Refah insanlığın günümüzdeki yaşam koşullarına ulaşmasında basamak taşı olmuştur. Özünde kavramın iktisadi büyümeyi de içerisine alan daha geniş bir niteliği vardır. Tarihinin ilk yazılı kanunları Hammurabi kanunlarının 46. ile 49. Satırları, tanrının Hammurabi'nin adını insanlığın refahını sağlamak için çağırdığını ifade eder (Tosun & Yalvaç, 2002). Adalet ve refah siyasal iktidarının bekası için toplumların yaşam koşullarının iyileştirilmesine özel önem atfeden devlet adamlarının öncelikli ilgi alanlarından biridir. Modern çağın kavramı olmasına rağmen tarih boyunca iktisadi büyümenin kaynakları koşullara ve bölgelere göre değişkenlik gösterir. Bir zamanlar daha çok savaşlar ve ganimetler ve yağmalar refahın kaynağı olarak görülürken günümüzde daha çok teknolojik gelişme, işgücü, üretim, fiziki sermaye gibi faktörler ön plandadır. Bunlara ek olarak nüfus, kurumlar, beşeri sermaye, insani gelişim, çevresel etkenler gibi çeşitli yan etkenlerde işin içine dahil edilir. Günümüzde özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkileri daha fazla önem arz eder. İyi organize olmuş ve verimli çalışan kurumlar, var olan kapasitenin daha etkin kullanılmasını ve denetleyici ve düzenleyici fonksiyonlarla yoğunlaşmış ve nitelik kazanmış bir yapıya kavuşmasını sağlar. Bu yapı, var olan kapasitenin atıl yanlarını asgari seviyelere indirerek efektif bir alan oluşturur ve iktisadi büyümenin etkinliğini arttırır. Bu anlamda gelişmekte olan ülkelerde iktisadi büyümeye katkı sunan kurumsal yapılardan biri de bankacılık sektöründe faaliyet

gösteren kurumlardır. Zaman zaman sebep olduğu finansal krizlerle ekonomi üzerindeki etkisini hissettiren sektör iktisadi büyümenin önemli dinamikleri arasındadır. Çalışma bankacılık sektörü ve büyüme arasındaki bahse konu ilişkiyi sayısal veriler üzerinden test ederek ilişkinin varlığı hakkında bir araştırma yapmaktadır. Çalışma sıfır hipotezi olarak katılım ve konvansiyonel bankaların iktisadi büyüme üzerinde etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Araştırma, sorunsal olarak ele aldığı bankacılık sektörü ve büyüme ilişkisini konvansiyonel ve katılım bankaları özelinde incelemektedir. Araştırma, katılım bankaları ve konvansiyonel bankaların iktisadi büyüme üzerinde etkileri var mıdır sorusuna cevap aramaktadır. Bu sorunsal çerçevesinde elde edilen katılım bankaları ve konvansiyonel bankalar için kredi hacmi verileri ile iktisadi büyüme için Gayri Safi Yurtiçi Hasıla verileri ekonometrik analiz yöntemleri kullanılarak test edilmektedir.

Çalışmanın kavramsal boyutu bankacılık ve büyüme teorisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde bankacılık kurumu katılım ve konvansiyonel özelinde ele alınarak tarih süreci içindeki oluşumu ve görev ve tanımları yapılmaya çalışılmıştır. Bankacılık sisteminin finansal sisteme katkısı ve finansal sistemin iktisadi büyümeye katkısı ele alınmıştır. İkinci bölümde ise sorunsalımızın iktisadi büyüme tarafı incelenmiştir. Bu bölümde iktisadi büyümenin farkındalığının ortaya çıkması ve süreç içinde önem kazanması incelenmiştir. İslami finans ve büyüme arasındaki bağıntının da ele alındığı ikinci bölüm bankacılık ve büyüme teorileri için zemin görevi görmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise bankacılık ve büyüme arasındaki kavramsal süreçler incelenmiştir. İlk olarak bankacılığın büyümeyi etkilemesi teori çerçevesinde açıklanmış ve sonrasında bankacılık ve büyüme çalışmalarını ele alan literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması konvansiyonel bankalar için dünya üzerindeki çalışmaları kapsayacak şekilde, Türkiye özelindeki çalışmaları kapsayacak şekilde ve İslami finans için dünya ve Türkiye özelindeki sınırlı çalışmaları kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde teorik çerçevesi incelenmiş çalışmanın verileri test edilmiş ve test sonuçları çıktıları ile birlikte izah edilmiştir. Sonuç bölümünde tüm test sonuçları ve

kavramsal çerçeve bütününde ortaya çıkan çıktılar değerlendirilmiş ve çalışmanın nihai sonucu ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK VE KONVANSİYONEL BANKACILIK

Bankacılığın yapı ve faaliyetlerini tam anlamı ile yansıtabilecek sınırları net bir tanımını yapmak pek kolay değildir. Bunun temel sebebi değişen dünya standartları ve dinamik yaşam koşullarından dolayı sürekli kendini yenileyen ve değişen finansal ihtiyaçları karşılamaya açık olan bankacılık kavramının geleneksel kalıplara sığdırılmasının güçlüğünden kaynaklanmaktadır. Dünya üzerindeki evrensel kelimelerden biri olan kavram literatüre İtalyanca “banco” kelimesi ile girmiştir. 1472 yılında İtalya’ nın Siena bölgesinde “Banca Monte dei Paschi di Siena” adıyla ilk kurumsal banka faaliyete geçer. İtalyanca’da tezgah anlamına gelen *banco*, 1590 yılında Almanya’nın Hamburg kentinde kurulan “Berenberg Bank” ve sonrasında dünyanın çeşitli bölgelerinde kurulan bankaların isimlerinde kullanması ile yüzyıllar içinde evrensel bir kelimeye dönüşür. İlk zamanlar İtalya’ nın Lombardiya bölgesindeki ticaret merkezinde Yahudi tefecilerin para değişimini ve kağıt senet alım ve satımını gerçekleştirdikleri tezgahları anlatmak için kullanılan kelime zamanla kurumsallaşan finansal yapıların adına eklenir. Günümüzde hala bankalarda müşteri ile gişe görevlisi arasındaki işlemlerin yapıldığı tezgaha banco denir.

Yine o dönemde bir Yahudi tefeci işini yürütemeyip iflas ettiğinde insanlar tarafından tefecinin tezgahı kırılır ve pazardan atılırdı. İngilizce’ye “bankrupt” olarak geçen Türkçe’ ye iflas olarak çevrilen bu kelime Latince “-rupt” yani kırmak kökü ile “banco” yani tezgah kelimesinin birleşiminden türemiştir (Russell, 1916). Sıradan bir tezgah ile başlayan bir iş kolunun dünya ekonomisinin öncü kurumları haline gelmesi, insan yaşamının merkezinde kendine yer bulması hayli ilgi çekici bir hikayedir. Bankacılık kurumsallaşma serüveninin kökenleri çok eskilere gider.

Başlangıçta yalnızca para gibi değerli eşyaların emanet edildiği yerler olarak ortaya çıkan bankalar, zaman içerisinde kredi gibi finansal ürünler geliştiren ve

para yaratan sofistike kurumlara dönüşür. Kredi kartlarından, yatırım fonlarına, sigorta poliçelerinden bonolara kadar günümüz modern bankaların ürettiği hizmetler son derece geniş bir ağı sahiptir.

Ürün ve hizmet çeşitliliği kurumsallaşmaya başladıkları ilk yıllarla kıyaslanamayacak düzeye erişen küresel bankalar, yerel ekonomilerin para politikalarının vazgeçilmez unsurlardır. Bankalar regülatif düzenlemelerle temel prensiplerde küresel nitelik kazansalarda özelinde faaliyet gösterdikleri ülkelerin yerel hukukuna tabi olmak zorundadır. Her ülke kendi iktisadi dinamiklerini baz alan yasal düzenlemeler yapar. Nihayetinde halkın refahını göz önünde bulundurmak zorunda olan devlet yönetimleri öncelikle iktisadi dengeleri gözetir. Bankaları hukuki enstrümanlarla kontrol altında tutmaya çabalar. Tarih bu çabaların etkinliğini ciddi olarak sorgulatan pek çok örnek ile doludur. Öte yandan iktisadi kalkınmanın en önemli sektörlerinden biri olduğu hatırlandığında neden faaliyet alanlarının daha sıkı bir denetime tabi tutulmadığı ve her dönemde değişik gerekçelerle önlerinin açıldığı daha kolay anlaşılır. Her ülkenin iç hukuku ve iktisat politikaları değişiktir. Faaliyet alanlarında oluşan farklılıklar ve yapısal farklılıklar bankaları ortak ve net bir tanıma sokmayı güç hale getirmiştir. Bankalar ile ilgili pek çok tanım ortaya konmaya çalışılmıştır, bu tanımlar yeterli olmamış fakat bankaların iki temel fonksiyonu olan mevduat toplama ve kredi verme faaliyetini vurgulamış ve bir işletme olduklarını ifade etmiştir (Geylan, 1985). Banka en temel haliyle mevduat toplayan ve mevduatı kredi alma ve kredi verme işlemleri ile en optime şekilde değerlendiren ve esas olarak kredi işlemleri üzerinde şekillenen ekonomik kuruluştur. Sermaye, para ve kredi işlemlerini uygulayan ve yöneten, hem özel ve tüzel kişilere hem de devlet ve işletmelere ihtiyaçları doğrultusunda imkan oluşturan kuruluşlardır bankalar. Para ve onu temsil eden tüm araçlar bankaların çalışma alanları içindedirler. Bankalar bu araçlarla ödemelerde aracılık, nakil ve tahsil işlemleri yapan, insanlardan topladığı mevduatı kabul etmeyi ve bunu ekonomi döngüsü içinde değerlendirmeyi kendilerine amaç edinmiş kuruluşlardır. Mevduat toplayıp kredi vererek para ve kredi politikalarına katkı sağlamış olurlar. Kiralık kasa hizmetleri ile insanların menkul değerlerini korur, borsa işlemlerine dahil olarak kalkınmaya

katkı sağlar ve faaliyette bulundukları işlemlerin tümünde ülkenin gelişimine pozitif yönde yardımcı olurlar. Gelişen ve değişen dünya ve ülke koşullarını dikkate alarak işlem ve hizmet kalitesi başta olmak üzere sundukları ürün ve hizmet çeşitliliğinde yenilikçi bir yapıya sahiptirler. Bankalar her işletme gibi bir sermaye ile kurulan, belirli amaç ve görevlere göre yapılanarak çeşitli ürün ve hizmetlerle gelir elde eden, hissedarlar, borçlular ve alacaklılardan oluşan bir işletmedir (Ayanoglu, 2013). Özetle söyleyecek olursak bankalar; finansal aracılık yaparlar, kredi taleplerini değerlendirir ve karşılarlar, para politikaları üzerinde etkin rol oynarlar, ekonomik istikrara katkı sağlarlar, teknolojik gelişmelerle ödeme sistemlerini etkin tutarlar, ihracat ve ithalata destek sağlayıp fonlarlar.

Bankacılık kurumu bugün sosyal hayatımızın her noktasında aktif bir yere sahiptir. Bankacılık kurumu günümüz kollektif ve evrensel sürecine bir anda kavuşmamıştır. Tarihin ilk zamanlarından bugünlere uzanan bir kurumsallaşma süreci geçirerek, çeşitli dönemlerde evrensel ve yerel krizlere maruz kalmış faaliyetlerini ve yapısını güçlendirerek ekonomik döngünün merkezinde yer almayı bilmiştir. Bankacılık kurumu kurumsallaşma sürecinde zaman içerisinde etkinlik alanlarına ve faaliyetlerine göre farklılaşmaya başlamıştır. Etkinlik alanlarına göre inceleyecek olursak bankalar; özel bankacılık, perakende bankacılık, toptan bankacılık, evrensel bankacılık, uluslararası bankacılık, holding bankacılığı ve kıyı(off-shore) bankacılığı olmak üzere ayrılırlar. Faaliyetlerine göre kategorize etmek gerekirse merkez bankaları, konvansiyonel bankaları, yatırım bankaları, kalkınma bankaları ve katılım bankaları olmak üzere kategorize edilebilir. Merkez bankaları temel olarak üç temel fonksiyona sahiptirler. Bunlardan ilki fiyat istikrarını korumak ve altın rezervleri, döviz kuru ve enflasyon hedefleri gibi ekonomik göstergeleri para politikasına uygun şekilde yönetmektir. İkinci temel fonksiyonu ise finansal istikrarı sürdürmek ve finansal gelişmeyi daha geniş çapta kanallandırmak ve teşvik etmektir. Üçüncü temel işlev ise kriz zamanlarında devletin finansal gereksinimlerini desteklemek, stabil zamanlarda ise devletin finansal gücünü yanlış kullanmasını önlemektir. Merkez bankalarının bu üç temel fonksiyonunun zaman içerisinde yer değiştirdiğine şahit

olmak mümkün özellikle savaş durumlarında temel fonksiyonlar devleti desteklemek üzerine inşa olur. Özünde merkez bankalarının kuruluşlarını incelediğimizde de savaş zamanlarında devleti desteklemek için kurulmuşlardır. İlk merkez bankalarından Bank of England ve Bank of France savaş finansmanı sağlamak üzere kurulmuşlardır. Fakat savaş durumu sona erdiğinde ise zaman içerisinde yukarıda belirttiğimiz temel fonksiyonlar çerçevesinde yapılanmaya başlamışlardır (Goodhart, 2010). Yatırım bankaları ise yeni menkul kıymetleri, sermaye ihtiyacı içinde olan şirketler ve girişimcilerle buluştururlar. Devlet kurumları adına kamu borçlanma senetleri ihraç ederler. Devlet kurumları ve özel kurumlar için yatırım ihtiyacına binaen finansman sağlayan bankalardır (Morrison & Wilhelm, 2007). Kalkınma bankaları risk ve belirsizlik oluşması sebebiyle uzun vadeli finansman sağlanamaması durumunda devreye giren ve aktif bir kalkınma stratejisinin oluşmasında ve desteklenmesinde kritik bir yere sahip olan bankalardır. Piyasa başarısızlıkları konusunda etkili olurlar. Görev ve sorumlulukları ekonomik dönüşümün sağlanamadığı finansman yetersizliği yaşandığı durumlarda finansman ihtiyacını karşılayarak ekonomik dönüşümün ve kalkınma stratejilerinin gerçekleşmesini sağlamaktır. Özellikle bankaların uzun vadeli finansman konusunda şirketlere çözüm getiremediği durumlarda etkili olurlar (UNCTAD, 2016).

1.1. KATILIM BANKACILIĞI

Katılım bankacılığı, dünya üzerinde 1960'lı yıllarda kendini göstermeye başlayan faizsiz bankacılık kavramı ile kısa sürede fon değerlemesi ve kalkınma üzerindeki olumlu etkisi göz önünde tutularak özellikle petrol üreticisi ülkeler olmak üzere geniş bir kesimin ilgisini çekmeyi başarmıştır. İlk zamanlar dini hassasiyete sahip nüfusu bulunan Müslüman ülkelerde oluşan yüksek miktarda fon birikmesi ve bu birikimi ekonomik sistem içerisinde aktif değerlendirme iç güdüsü yeni bir arayış ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. İslam dininin faizi kesinkes bir dille yasaklamasının getirdiği hassasiyetle ekonomik hayata dahil olan faizsiz modeller, fon değerlemesi ve temel bankacılık faaliyetleri gibi her geçen gün

gelişen yapısı ile faizsiz bankacılık kavramının içini doldurmaya başlamıştır. Katar, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya ve Birleşik Arap Emirlikleri ve bölge ülkelerinin öncülüğünde gelişmeye başlayan faizsiz bankacılık modeli günümüzde müslüman ülkelerle beraber dünya finans sisteminin merkezi konumundaki Amerika, İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde de kendisine önemli bir yer edinmiştir (Özer, 2017). Hatta günümüzde faizsiz bankacılık modeli ya da geniş anlamıyla bir İslam ekonomisi modeli dünya piyasalarının kriz dönemlerindeki daralmalarına bir alternatif model olarak görüldüğünü belirten görüşler azınsanmayacak derecede güçlüdür. Alternatif model olması ile ilgili görüşler arasında en dikkat çekici olanı ise İslam ekonomisinin bir Üçüncü Yol mu olduğu cevabını arayan sorunsaldır.

Üçüncü Yol düşüncesi; kapitalizm, komünizm ve sosyalizm arasında şekillenen ve artık iyice kutuplaşmış politikalarla, globelleşme ve küreselleşme akımlarının içine girmiş dünyada bir kısır döngüden daha öteye imkan vermeyen bir süreçten çıkma çabası olarak açıklanabilir. Kullanımı daha eskilere dayanmakla birlikte 19. yüzyılın son dönemlerinde Papa X. Pius' un sosyalizm ve kapitalizm arasında üçüncü bir yeni yol olmasına dair çağrısından sonra çeşitli hükümetler belirledikleri çeşitli politikalar ve belirledikleri ihtiyaçlarla yeni bir arayışa ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir (Romano, 2006). Tony Blair ve Bill Clinton'ın 1998 yılında geliştirdikleri söylem; hızla değişen ekonomik değişiklikler, teknolojik gelişmeler, iktisadi büyüme, sosyal adalet ve eşitsizlik gibi kavramlar için kapitalist ve sosyalist politikalardan daha farklı, ekonomide yeni bir orta yol bulma ihtiyacını ve sağın ve solun bazı feragatler göstererek yeni bir yolda refahı ve sosyal adaleti bulacaklarını söylemektedir (Giddens, 2008). Tüm bu bilgileri göz önüne alarak bakarsak İslam ekonomisi eski bir entelektüel geçmişe sahip olmamasına rağmen, hukuk ve örgütlenme hareketleri bakımından batının kapitalist ve sosyalist sistemlerinden daha adil ve refah bir model olarak ortaya çıkmaktadır. Kapitalizm, yüksek dinamiklere ve genişleme yeteneğine sahiptir ancak başarıları, gayri safi eşitsizlik ve kapitalistlerin işçiler üzerindeki sömürüsüne dayanmaktadır. İslam ekonomisi, eşitsizlik ve sosyal adalet üzerine sosyalist ekonomiden bile daha fazla önem sarfetmiştir. Bu pencereden

bakıldığında İslam ekonomisi kendisini üçüncü bir yol olarak ortaya koyar. Modern kapitalizm eşitsizlikten kaçınırken İslam ekonomisi bunun üzerine gider ve eşitsizliği ortadan kaldırmaya aday olur. Aynı zamanda girişim ve ticaret temelli yapısı ile de ekonominin temel enerjisini de diri tutar (Hefner, 2006). İslam ekonomisi, en belirgin kurumları olan faizsiz model ve kar zarar paylaşımı temelli model ile farklılık yaratarak kendine yeni bir alan oluşturan İslami bankalar yahut diğer adı ile faizsiz bankacılık kurumlarıdır. Küreselleşen dünya ekonomi politikalarını uygularken ilk iletken kanallar olarak finansal kurumlarını kullanmaktadır. Dolayısıyla tüm bu alternatif İslam ekonomisi düşünceleri ve bunları uygulayacak politikalar da yine faizsiz finans sistemleri aracılığı ile gerçekleşecektir.

İlk olarak 1950 yılında Pakistanlı bir grup ekonomist ve finans uzmanı bir araya gelerek İslami bir finans modeli ile modern ticaret araçlarının uyumlu bir birlikteliği fikri üzerinde çalışmışlardır. Bu çalışmaların sonucunda Pakistan’ da 1958 yılında ilk kollektif banka kurulmuştur. Bu banka daha çok mudarebe usulünü benimsemiştir (Türker, 2010). İlk olması bakımından önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Yine yakın zaman aralığında Mısır’ da Mit Gamr kasabasında kurulan Dr. Ahmad Al- Naggat tarafından yönetilen bir başka banka ise İslami finans alanında ilk uygulamardan biri olarak gösterilmektedir. Bu banka modeli genellikle tarım ile uğraşan kırsaldaki Mısır’lı halkın ihtiyaçlarına yönelik girişim için gerekli sermaye ve parasal altyapıyı bir araya getiren farklı bir yaklaşımdır. İçerisinde ticari ortaklık ve sigorta gibi gerekli öneme sahip bir çok hizmet sunmuştur. Fikrini Almanya’ da denenmiş sosyal kalkınma bankacılığı modelinden aldığı ifade edilen bu banka modelinin İslam dininin ekonomik ve kültürel unsurlarını bir araya getirmeye çalıştığı görülmektedir (Şimşek, Bayındır, & Ustaoglu, 2017). 1971 yılında devlet desteğiyle Mısır’ da ilk faizsiz ticari banka örneği olan Nasr Sosyal Bankası kurulmuştur. Yine ardından Cidde’ de 1974 yılında kurulan fakat 1975 yılında faal işlemlere başlayan İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur. Günümüz koşullarına baktığımızda dünyanın birçok ülkesinde faizsiz bankaların ve bankacılık faaliyeti yürüten kurumların sayısı her geçen gün artmıştır. Bugün Malezya İslami

bankacılık alanında önde gelenlerdendir. Dünya çapında bugün faizsiz bankacılığın sektör içindeki payının tüm bankacılık sektörünün içinde %20' den fazlasına ulaştığı görülmektedir (Pehlivan, 2016).

Katılım bankacılığı ülkemizde 1984 yılı itibariyle başlamış ve toplumda var olan fakat ekonomik sisteme dahil edilemeyen paraları ekonomik döngüye dahil etme, bunu yaparken de faizsiz finansman uygulamalarını kullanmayı amaçlamıştır. Ülkemizin İslam ülkeleri ile olan faaliyetlerini güçlendirmek ve petrol zengini İslam ülkelerinde biriken fonlardan yararlanmak ve bu fonları ülkeye çekebilmek diğer amaçlardandır (Pehlivan, 2016). Ülkemizdeki uygulamaları bakımından katılım bankacılığı tam anlamıyla İslami bankacılık olarak ifade etmek biraz sığ kalacaktır. Literatürde özel finans kurumları, faizsiz bankacılık, İslami bankacılık gibi isimlerle adlandırılmasına karşın Türkiye uygulamalarında kar ve zarara katılma prensibinden yola çıkarak katılım bankası adı uygun görülmüştür. Hem daha evrensel hem de amaca yönelik bir isimlendirmedir. Katılım bankacılığı faizsiz işlemlerin yanında kar zarar ortaklığı prensibini de barındırır. Bu prensip mudilerin kara da zarara da katıldıkları bir sistemi ifade eder. Günümüzde katılım bankaları ekonomik sistem içerisinde konvansiyonel bankaların yaptığı bir çok bankacılık faaliyetini gerçekleştirdikleri gibi sigortacılık, takas, finansal kiralama, faktoring gibi farklı finansman yöntemlerinin de tümüne yakınıni gerçekleştirmektedirler. Bunları yaparken faizsiz bir model uyguladıkları için hem konvansiyonel bankalara bir alternatif olmuşlardır hem de ekonomik sistem içerisinde çeşitlilik ve derinlik oluşturup konvansiyonel sistemi tamamlayıcı rol de üstlenmişlerdir (Özulucan & Deran, 2009).

Bankacılık kanununa göre katılım bankaları hem cari hem katılım hesabı adı altında fon toplayabilirler ve katılım hesabı mudileri işlemlerden doğacak kar ve zarara ortak olabilirler. Fonlandırmada ise kar-zarar ortaklığı, üretim desteği ve finansal kiralama gibi başlıca üç temel yöntem kullanılmaktadır. Katılım bankaları ticari ve sanayi işletmelerine nakden kredi vermek yerine faizsiz modellerin öngördüğü ve yasal mevzuat çerçevesinde kalacak şekilde finansal

destek metotları uygulamaktadırlar. Katılım bankaları bankacılık sektöründe oransal olarak da önemli bir paya sahip olmaya başlamıştır. Her geçen gün artan payları ve dikkat çekici büyüme verileri katılım bankalarının önemli bir yer edindiğinin göstergeleridir (Pehlivan, 2016).

1.2. BANKALARIN FİNANSAL SİSTEME KATKISI

Finansal piyasalar, fonların birey ve birimlere aktarılacak üzere, ek mali kaynakların ise fonlara sahip olan bireylerden ve birimlerden aktarılacak üzere organize olmuş ve resmi bir piyasadır. Kredi verenlerin çoğu büyük aileler olmakla birlikte kredi almak için başvuranların çoğu ise devletler ya da hükümetleri ve ekonomik faaliyet içindeki firmalardır. Özünde finansal piyasa gerçek veya tüzel kişilerden, yatırım fikri ve projesine sahip fakat finansal kaynak ihtiyacı içerisinde olanlara tasarrufların aktarılması için oluşmuş bir temel zemin vazifesindedir. Bahsi geçen kaynak aktarımı ekonomi tabiri ile fon transferi borsaya konu olan kıymetli evrakları ihraç edenin gelecekte oluşacak gelir talebinden kaynaklanır. Finansal sistem üç temelde olabilir. Banka bazlı, menkul kıymet piyasası bazlı ve finansal hizmet bazlı olabilir. Dünya finansal sistemi, özellikle gelişmekte olan ülkeler yoğun bir şekilde banka bazlı sistemden yararlanmaktadırlar. Banka bazlı model, bankaların iktisadi büyüme üzerindeki ve kalkınmadaki pozitif tutum ve sonuçlarına odaklı bir model olmakla birlikte menkul kıymet bazlı finansal sistemdeki eksiklikler ve başarısızlıkları da göz önünde bulundurmaktadır. Finansal sistemler özellikle gelişmekte olan ülkeler için can alıcı öneme sahiptir. Banka bazlı finansal sistemin gelişmekte olan ülkelerin iktisadi büyümeleri üzerinde menkul kıymet bazlı sistemden daha fazla etkin role sahip oldukları görülmektedir. Banka bazlı sistem temelde varolan sistemin eksiklik ve başarısızlıkları üzerine eğilerek menkul kıymet bazlı sistemin kamuya bilgi aktarmasını ve yatırımcının yatırım için bilgi arama sorununu da minimuma indirmiştir. Bankalar, firmalar ile uzun vadede bir iletişim kurarlar. Bilgi eksikliğinden kaynaklı sorunları ortadan kaldırmaya yönelik bir analiz ve iletişimi etkin kılarlar. Dolayısıyla bankalar finansal

sistemde oluşturdukları modelle daha optimum yönetime ve piyasanın küresel çapta talep ve fon ilişkisinin daha etkin işlemlerine katkı sağlarılar (Moradi, Mirzaeenejad, & Geraeenejad, 2016).

1.3. FİNANSAL SİSTEMİN İKTİSADİ BÜYÜMEYE ETKİSİ

Finansal sistemin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini piyasalar üzerinden görmek için finansal sistemin üstlendiği rolleri okumak gerekir. İlk olarak finansal sistem tasarrufları değerlendirir. Bireysel bir yatırımcı, tasarrufunu değerlendirirken isteksiz davranabilir ya da borç alacak kişiye fon sağlama konusunda etkin davranmayabilir. Fakat finansal piyasalar ve kurumları yatırımcı ve tasarruf sahibi hane halklarının tasarruflarını biriktirir ve bunları etkin bir fon olarak kredi verme işlemlerinde kullanır. Bu şekilde hane halkları ve yatırımcılar tasarruflarının değerlendirilmesi konusunda işlem maliyetlerini azaltmış olurlar ve güven konusunda daha aktif bir davranış geliştirirler. Aynı şekilde kredi almak isteyen bireyler ve firmalar da güven ve işlem maliyeti konusunda daha aktif bir davranış içine girerler. Finansal kurumlar ise kredi alanların etkinliğini gözlemleyerek tasarrufları daha etkin tahsis ederler. Özellikle finansal fırsatlar konusunda bireysel yatırımcılara göre alanlarında uzman ve nitelikli olan finansal kurumlar, yatırım fırsatlarını iyi değerlendirebilir ve böylelikle müşterilerin kredibilite maliyetlerini daha düşük değerlerde tutabilir. Yine finansal kurumlar yatırımcıların tasarruflarını ve elde bulundurdıkları fonları tek bir alana kanallendirmek yerine daha aktif alanlar belirleyerek bu alanlarda değerlendirirler. Birçok yatırım fırsatını etkin bir değerlendirme yaparak daha karlı ve geri dönüş oranları daha yüksek olacak şekilde sonuçlandırır. Aynı zamanda bulundurdıkları riski azaltırlar. Tasarrufların doğru şekilde değerlendirilmesi yatırımcılar üzerinde olumlu sonuçlar doğurur, yatırımcı için risk minimum olur ve yatırımcı için belirsizlikler yoktur ya da en aza indirgenmiştir. Bu riskin elimine edilmesi yatırımcı üzerinde tasarrufu teşvik edecek yönelimler doğurur. Finansal sistemin bir başka rolü de likidite yaratma rolüdür. Yüksek getirili yatırımlar, uzun vadeli sermaye taahhütleri gerektirir. Finansal sistem, hane halkı tasarrufları ve

yatırımcılarından topladıkları fonları kısa ve uzun vadeli projelere tahsis eder. Böylelikle hem uzun vadeli sermaye ihtiyacı için likidite sağlanmış olur hem de yatırımcılar uzun vadeli sermaye için yeterli olmayan tasarruflarını yüksek getirili uzun vadeli bir projede değerlendirme fırsatı elde ederler. Kısa vadeli projelerden elde edecekleri getiriden çok daha fazlasını elde ederek tasarruflarını da arttırmaları. Bireysel müşteriler için krediyi vadeye yayarak ödemeleri ticaretin daha kolay ve aktif yapılmasının önünü açar. Şirketlerin ve yöneticilerin etkin kontrol ve denetimleri sağlanır. Girişimci ve yöneticilerin proje hakkında ve sonuçları hakkında kreditor ve hisse sahiplerinden daha fazla bilgiye hakim olma eğilimleri, fırsatçı davranışlar ortaya çıkaracaktır. Bu ise yatırımcıları ve girişimcileri tasarruflarından cayma eğilimine itebilecektir. Bu tür sorunlara karşılık olarak finansal kurumlar borçlularını izler. Tüm bu roller bir arada bakıldığında finansal sistemin iyi bir akış içerisinde olmasına, daha yüksek tasarruf ve yatırımlara olanak sağlamasına ve dolayısıyla da iktisadi büyüme için zemin oluşturmaya sebep olmaktadır (Khan, 2000).

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ BÜYÜME

İnsanlık tarihi birçok medeniyet, uygarlık ve toplumlara sahip olmuştur. Bunlardan bazıları günümüze kadar yoğun izler bırakabilmişken bazıları ise tarih sayfalarında bir kaç cümleden ibaret izler bırakabilmişlerdir. Dönemlerinde önemli zenginliklere sahip oldukları ve bunu üretim ve teknolojik yenilik yoluyla geliştirdikleri ve kendilerinden sonraki toplum ve medeniyetlere aktardıkları görülmektedir. İktisadi büyüme kavramını incelediğimizde ise büyümeyi görünür kılan temel soru ulusların sahip oldukları zenginlikler ve yoksulluklardır. Landes, “Neden Biz Daha Zenginiz, Diğerleri Daha Yoksul?” başlıklı makalesinde büyümenin doğal bir süreç içinde kendini gösterdiğini ifade eder. Landes, büyüme kavramı ile kimileri zenginleşirken kimileri neden yoksul kalıyor sorusunu cevaplamaya çalışmıştır. Buna göre zenginliğin temel göstergesi üretimdir. Üretim ise üç faktörden beslenir. Faktörlerden biri doğadır. Doğa kimi bölgede zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahipken kimi bölgede ise bunlara kısmen ya da yok denecek miktarda sahiptir. Diğer faktörler ise emek ve sermayedir. Ve bunlar ise uzun dönemde homojen ve eşit değerlere kavuşabilirler. Dolayısıyla burada zenginliği etkileyen temel faktörlerden biri doğal kaynakların zenginliği, çeşitliliği yahut eksikliğidir (Landes, 1990). Antik döneme ve toplumlarına bu pencereden baktığımızda zenginliğin daha çok doğal kaynaklar ve teknolojik yeniliklere dayalı olduğunu gözlemlemekteyiz. Antik dönemde Mezopotamya uygarlıkları barındırdıkları zengin doğal kaynaklar ve geliştirdikleri teknolojik gelişmeler ile dönemlerinin zengin medeniyetleri olmuşlardır. İlk gelişmiş medeniyetlerden olan Sümerler, sadece kendi medeniyetlerinin değil kendilerinden sonraki medeniyetlerin gelişmesine de katkı sağlamışlardır. Asurlular ticaret alanında gelişmişler ve doğal zenginliklerini ticari olarak değerlendirmişlerdir. Emek ve sermayeyi ticaretlerine dahil ederek kendi toprakları dışına yayılmış ve medeniyetlerinin zenginliklerine katkı sağlamışlardır. Mezopotamya verimli toprakları ve coğrafi koşulları gereği tarım çeşitliliğinin de çok olduğu bir coğrafyadır. Nicel bir zenginlik ölçüsü elde

edemesek de toplulukların zenginliklerini gözlemlemek mümkündür. Sümerlerin yazıyı bulmaları, tekerliği ilk ulaşım aracı olarak kullanmaları ve kanunları yazılı forma ilk getiren medeniyet olmaları dönemin teknolojik yeniliklerindendir. Dolayısıyla nicel bir ölçüt olarak yaklaşmasak da iktisadi büyümenin temel argümanlarını barındırmaları büyüme kavramının her zaman toplumlar nezdinde bir bilinç dahilinde olmasa da dikkate değer bir olgu olduğunu göstermektedir. İktisadi büyüme kavramı tarihsel süreçte ekonomik kurumların var olmasıyla ve ekonominin medeniyet ve toplumlar açısından öneminin kavranması ile kendine yer bulmuştur. Fakat görünür olarak ilk Adam Smith'in '*Milletlerin Zenginliği*' eserinde ortaya attığı klasik büyüme teorileri ile ekonomi literatüründe kendine yer açmıştır. Sanayi devrimi dünya tarihinin seyrini değiştirdiği gibi aynı zamanda medeniyetlerin ekonomik seyirlerini de etkileyen bir unsur olarak yer almıştır tarihte. Dünya ekonomisinin makro anlamda kendini tanımaya çalışması ve ekonomik göstergelerin ülkelerin zenginliğini ve gücünü ortaya koymaya başlaması Sanayi Devrimi ile kendini göstermiştir. Sanayi devrimine ilk katılan ülkelerin bugün iktisadi büyüme ve kişisel gelir olarak dünyanın en refah ülkeleri arasında olmaları bu görüşü destekler niteliktedir. Dünya ülkelerinin uzun vadeli ekonomik göstergeleri incelendiğinde devrime ilk katılan ülkelerin bugün en yüksek gelire sahip olan ülkeler arasında olduğu görülmekteyken her ne kadar geç de olsa sonradan dahil olanların da yine iktisadi büyüme ve kişisel gelir bağlamında önemli aşama kaydettikleri görülmektedir (Pamuk, 2015).

Tarih boyunca iktisadi büyüme göstergesi olarak üretim ve gelirler kimi dönemler uzun yıllar önemli bir aşama kaydedemezken kimi dönemler ise sıçrama yaşamıştır. Fakat bu konuda tarih süresince bir süreklilik arzettiğini söylemek mümkün değildir. Sanayi Devrimi ise teknolojik gelişmelerin artış göstermesi ve yatırımlara olan talep ve ilginin artması ile üretim ve gelirden sürekli artışlara sebebiyet veren bir başlangıca sebep olmuştur. Sanayi Devrimi ile başlayan teknolojik yenilik ve onun getirdiği üretim artışları Sanayi Devrimi'ne katkı sağlayan ülkeler nezdinde önemli zenginlik kaynağı olmuştur. Fakat Birinci Dünya Savaşı bu zenginliği kesintiye uğratabilecek bir dönemin ve iktisadi büyümenin önemini ortaya çıkaracak bir sürecin de başlangıcı olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı savaş yıkıntıları ve maliyetleri ile ekonomik olarak ülkeler için bir çöküntü sürecidir. Savaş sonrası bu etkinin ve yıkıntıların hızlıca ortadan kaldırılıp hızlı bir büyümeye geçileceği düşüncesi olsa da 1929 Büyük Buhran' ı bunun çok da düşünüldüğü gibi olmayacağını göstermiştir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı ve Büyük Buhran arasındaki dönemde gerçekleşen yenilikler ve büyüme savaşa rağmen bir gelişme ve büyüme ortaya koymuştur. Fakat bu gelişmeler 1929 Büyük Buhran' ının etkilerini hafifletmeye yeterli olmamıştır. Buhran süresince dünyada yaşanan ekonomik zorluklar çok acı boyutlara ulaşmıştır. Peşpeşe gelen savaş ve ekonomik çöküntü kendisini toplamaya çalışan ülkeler üzerinde bir yıkım etkisi oluşturmuştur (Bakırtaş & Tekinşen, 2004). Ve çok sürmeden 1939 yılında patlak veren İkinci Dünya Savaşı ise artık süreklilik arzemesi gereken iktisadi büyümenin zenginliğin ve yoksulluğun belirleyici etkeni olduğunu ve önem arz edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bugün bakıldığında sürekli büyüme trendi yakayan ve yüksek büyüme hızlarına ulaşan ülkelerin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası sanayileşmeye başlayan ülkeler olduğu görülmektedir. Artık bugün iktisadi büyüme devletlerin en temel gelişmişlik göstergelerindendir.

Sanayi Devrimi sonrası başlayan büyüme ve zenginleşme kısa dalgalanmalar ve kırılmalar göz önüne alınmazsa Birinci Dünya Savaşı' na kadar sürdü. Bakıldığında Sanayi Devrimi ile hızlanan ve farklı bir boyut yakalayan büyüme, süreç içerisinde tüm dünyayı etkisine alan teknolojik gelişmeler dünya üzerinde giderek kendine yer edinen küreselleşmeyi de tetiklemiştir. 1929 Büyük Buhran' ı tam anlamı ile felaket kelimesi ile ifade edilebilecek düzeyde bir etki bırakmıştır. Fakat bu dönemde iktisadi büyüme durmamıştır, yavaşlama eğilimi göstermiştir. Bu dönemde en büyük ve zenginliğe sahip olan ve aynı zamanda da Büyük Buhran' ın ortaya çıktığı merkez olan ABD' de büyüme hızı kısa dönemli sert kırılmalara sahip olmuştur. Fakat bu kırılmalar bir devamlılığı beraberinde getirmemiştir. Döneme ait veriler incelendiğinde büyüme hızı bir kaç yıl içerisinde sert çıkışlara sahip olmakla birlikte pozitif eksene geçmiştir. Küreselleşen dünya ticareti de bu dönemde büyük yavaşlama gösterdi. Gelişmekte olan ülkeler, daha gelişmiş sanayi ekonomilerine oranla GSYİH

büyümesi olarak daha hızlı ivmeye sahiptirler. Örneğin Amerika ve Avrupa ülkeleri için yıllık % 3 ortalamasında bir büyüme rakamı iyi bir büyüme rakamıdır. Fakat sanayileşme çalışmalarında yeni olan Pasifik ülkeleri için gelişmiş ekonomilere sahip ülkelere daha yüksek oranlarda büyüme oranları daha makul görülür. 1997 Asya krizi öncesi bu ülkelerin var olan zenginliklerinin büyük kısmını kaybettikleri bilinen bir gerçektir. Bu ülkelere eski büyüme hızları beklenmese bile, gelişmiş ekonomilerden daha yüksek oranlarda büyüme hızı beklenir. Dünya, endüstrileşme çalışmalarını büyük oranda tamamlayan ülkeler için 1960, 1968, 1973 ve 1979 yılları ekonomik faaliyetlerin büyük hacimlere ulaştığı bir yerdirdi. 1960 yılı dünya ekonomisi için teknolojik ilerlemelerin ve özgürlük adına yaşanan gelişmelerin etkisiyle hızlı bir genişleme dönemine girdi. 1973 ve 1979 yıllarındaki petrol fiyatları geçici gerilemelere neden oldu. Bu durumdan Japonya büyüme tarihinde ilk olmak kaydıyla önemli oranda etkilendi. Avrupa ve Amerika ülkeleri de bu meşhur krizden payını alanlardandı. Ta ki 1980 yılı ortalarında büyümenin hızlanmasına kadar sürdü. Petrol fiyatlarındaki artış dünya ekonomisi üzerinde önemli bir negatif yönde büyüme eğilimine sebep olmuştur. Petrol fiyatlarındaki düşüş ve ülkelerin politik anlamdaki görüş birliği ekonomik bir genişlemeye sebep olmuş fakat büyüme grafikleri pozitif bir trend haline ülke sayısı kriz öncesi seviyelere ulaşamamıştır. Petrol üreticileri ülkeler 1970 yıllarında hızlı büyüme oranları gösteriyordu fakat 1980'lerdeki gerileme dönemi verileri yine büyüme oranları kadar hızlı bir düşüşe sahip olmuştur. Birçok Latin Amerika ve Afrika ülkesinde, 1980 yıllarındaki gerileme ile borç krizi, içe dönük yatırım eksikliği ve döviz kıtlığı gibi benzer reaksiyonlar görüldü. 1980 'ler planlı ekonomilere sahip Doğu Avrupa ülkeleri için zayıf bir büyümeye sebep olmuştur (Economist, 2005).

Büyüme kavramını büyümenin temel lokomotifleri üretim açısından değerlendirmek gerekir. Üretim, büyüme ile yatırım ve çalışan arasındaki ilişkiyi ölçen bir olgudur. Belli bir stagflasyon sonrası meydana gelen güçlü büyüme rakamları var olan atıl kapasiteleri belirtir ve bunların aktifleştğini açıklar. Çalışan kişi sayısı ile kişi başı üretim çıktısı uzun vadede büyümeyi etkiler. Dolayısıyla aktifleşen kapasiteyle beraber güçlenen büyüme gelecekte üretime

daha fazla artı sağlayacak olan yeni kapasiteleri öngörmeye sevk edecektir. İktisadi büyümeyi kişi başına üretilen mal ve hizmet hacmine göre değerlendirirsek nüfusun artış eğiliminde olduğu durumlardaki genel ekonomik refah, iktisadi büyümeden farklılaşmaktadır. Çalışan kişi sayısındaki artış yalnız başına bir etken olmayacaktır. İktisadi büyüme eğer reel GSYİH kişi başı bir artış içinde ise ortaya çıkacak ve ekonominin tümünde bir zenginleşme yaratacaktır (Economist, 2005).

2.1. İSLAMİ FİNANS VE İKTİSADİ BÜYÜME

Kişi başı gelirden ve ekonominin tümünde meydana gelen artış yaşam standartlarında yükselişe sebep olacaktır. Fakat yaşam standardının değerini yalnız somut göstergelerle ölçmek çok da nitelikli sonuçlara sebep olmayacaktır. Yaşam standardı somut göstergelerle birlikte insanın politik, sosyal ve ahlaki karakterini şekillendirmesi ile de ilintilidir. İktisadi büyüme rasyonel olarak artan bir yaşam standardını belirtir. Yaşam standardını yükseltmek adına ahlaki değerlerden uzaklaşmak, Aydınlanma çağı ile aklın sınırlarının kabul edilebilir kıldığı fakat ahlaki sınırların ise zorlandığı sonuçlar doğurmuştur. Fakat bu öz olarak insani değerler açısından söz konusu ekonomik sistemin ahlaki çıkmazıdır (Friedman, 2006). Bell (1976) kapitalizmin kültürel çelişkilerini incelediği kitabının iktisadi büyüme kavramının ikilemlerini ele aldığı bölümünde iktisadi büyümenin bireyler için motivasyon kaynağı olduğunu, politik dayanışma için bir temel oluşturduğunu ve toplumu ortak bir gaye için bir arada tutan bir zemin olarak kullanıldığını belirtir ve iktisadi büyümenin ilerleyen endüstriyel toplumlar için onların laik bir dini olduğu tespitini yapar. Toplumlar daha önceki dönemlerde zenginleşmenin bilincinde değildiler, yaşam standartlarında artış ve özgürlük gibi istekler yağma, savaş ve benzeri metotlarla elde edilirdi. Bu o dönem için yadırganmayacak bir davranıştı. Fakat Aydınlanma sonrası toplumlar, insan hakları bildirgeleri, birarada yaşamı önceleyen ve insanın yaşam hakkını önde tutan düşünce ve siyasal mekanizmalar ile şekillenmeye başlamıştır. Günümüzde iktisadi büyüme

kavramı demokratik sistemlerde politikaların bir nesnesi haline gelmiştir. Büyüme, zenginleşme vaatleri toplumda bir karşılık bulmakta ve gelişmiş endüstriyel ülkeler için savaşın ve yağmanın ahlaki karşılığı halini almaktadır. İktisadi büyüme ya da yaşam standartlarında meydana gelen artış toplumun maddi güdülerini tatmin etmeye yönelik olsa da toplum, yalnız maddi olgularla değil aynı zamanda manevi olgularla da meydana gelen bir bütündür. Manevi olguları diri tutan ahlaki değerlerdir (Chapra, 2014).

İslami finans ile konvansiyonel finansın farklılaşan değişkenlerinden biri de ahlaki olgulardır. Konvansiyonel finans daha rasyonel bir bakış açısına sahipken İslami finans tabi olduğu Allah' ın emirleri çerçevesinde ahlaki bir çerçeveden bakmakla yükümlüdür. İslami finans sisteminin sistem içerisindeki en önemli kurumlarından biri İslami bakış açısına sahip bankalardır. Büyümenin ya da kişi başı gelirdeki artışın ilk kaynağı banka vasıtası ile alınan kredilerdir. Yaşam standardını daha yüksek seviyelere taşıma iç güdüsü büyümeyi dolayısıyla kredi kullanımını tetikleyecek ve daha fazla faizle muhatap bırakacak dolayısıyla kriz durumunda baş gösterecek sonuçlar da daha vahim olacaktır. Çok yakın dönemde yaşanan global krizlerle bu sonuçlar deneyimlenmiştir. İslam ekonomisi bu anlamda farklılaşan bir bakış açısına sahiptir. Büyüme İslam ekonomisinde amaç değil araçtır. Yaşam standartlarını yükseltmek her bireyin veya kurumların hakkıdır. Bu hakkın ahlaki standartlar içerisinde kalması büyümeyi, yaşam standartlarındaki artışı İslam'ın değerleri bakımından meşru kılmaktadır (Efe, 2017). Zekat, vakıf vb. kurumlar bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmede gelir eşitsizliği olgusunu da dikkate alan bir standartlaştırmaya sahiptir. Birey yaşam standartlarında yaşayacağı artışın bir bölümünü standart yaşam koşullarını yakalayamamış bireyler ile paylaşarak onların da yaşam standartlarında iyileştirmeye imkan vermektedir. Bu da her geçen gün artan dengesiz gelir eşitsizliği problemi için de farklı bir yaklaşım olarak görülmektedir. Yine israf kavramı da İslam dininin üzerinde sıkça ve şiddetle durduğu bir konudur. İsrif tasarrufun temel fonksiyonlarından biridir. Allah, israf ile ilgili ayetlerde İslam dini mensupları için sıkça israfın kötü bir davranış olduğu uyarısını yinelemiştir. Hatta ayetler incelendiğinde insanlara israfın ehemmiyeti ile ilgili israf edenin şeytanın kardeşine eş değer olacağı

uyarısını yaparak israfın kötü bir davranış olduğu telkinini vermiştir. Şeytan İslam dinine inanan müslümanlar için Allah' ın emrine karşı gelen müslümanları doğrudan saptıran kötülük üzerine görevler edinen bir karakterdir. Bir müslümanın böyle birinin kardeşi olması bir müslüman için ağır bir ithamdır.¹ Dolayısıyla israf kavramının tasarrufu tetikleyen bir olgu olması büyümenin kaynaklarından olan sermaye birikimi olgusunu karşılayan etkenlerden olduğu görülür. İslami finans kurumları faizsiz ve kar-zarar paylaşımı temelli sistemlerle elde edilen kar yahut zararı da yine ekonomik sistemin içerisinde değerlendirerek iktisadi büyüme için daha avantajlı bir süreç meydana getirirler.

2.2. İKTİSADİ BÜYÜME VE BANKACILIK

Ekonomi biliminin tarihi seyirde var olduğu öneme sahip olması, ekonomik faaliyetlerin zaman içerisinde kurumlara olan ihtiyacı doğurması ve ihtiyaçların getirisi olarak kurumsallaşmalarının bir sonucu olmuştur. Hiçbir kurum yalnız başına bir oluşum göstermemiştir. Her kurum egemen güç ile halk tebaası arasındaki güç hakimiyetleri ve hak arayışlarının bir sonucu olarak meydana gelmeye başlamışlardır. Ki günümüzde dahi açıkça görülmektedir ki güç hakimiyetleri ve hak arayışları ekonomik kurumların üstünde şekillenen ekonomik düşüncelerin kurumlar vasıtasıyla sirayeti olarak etkisini sürdürmektedir. Kurumlar bu süreçte mikro faaliyetlerin makro etkisini belirleyen araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bankacılık kurumu da bu süreçte ekonomik kurumların en önemlilerinden birisidir. Bankacılık kurumu konumu itibariyle günümüz finansal sisteminin tam göbeğinde yer alarak insanlar ile finansal sistem arasındaki anahtar ve iletken görevini üstlenmektedir. Dolayısıyla makro bir etken olan iktisadi büyüme ile bankacılık arasındaki ilişki de önem arz etmektedir. Çünkü iktisadi büyümeye etken olan finansal faaliyetlerin en önemli göstergeleri bankacılık kurumları üzerinden

1 Allah, Kuran-ı Kerim' de İsra suresi 27. Ayette "Çünkü (malı) saçıp savuranlar, şeytanın kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür" der. Saçıp savurmadan kasit sure içinde ihtiva eden anlama binaen açık ve net olarak israf olduğu görülür.

gözlenebilmektedir. İktisadi büyüme kavramı içinde birlikte konuşulması gereken bir kavram ise sürdürülebilirlik kavramıdır. Sürdürülebilirlik bir ekonomi için ne kadar mühim bir etken ise iktisadi büyüme için de o derece etkin bir kavramdır. İktisadi büyüme verileri incelendiğinde İkinci Dünya savaşı sonrası verilerin refah seviyesini artırdığı bilinmektedir. İkinci Dünya savaşı öncesi verilerde kimi dönem refah ve zenginlik açısından verimli dönemler varsa da genele bakıldığında bunun bir süreklilik arzettiği görülmemektedir. Fakat Sanayi devrimi ile başlayan ve İkinci dünya savaşı sonrası dönemde bir ritim yakalayan büyüme sürekliliği, sürdürülebilirliği yakalayarak refah seviyesinde önemli artışlara sebebiyet vermiştir. İktisadi büyüme bir çok etkenden beslenmesine rağmen büyümenin temel kaynaklarından olan sermaye ve teknolojik gelişme bankacılık kurumunun öncülüğünde finansal sisteme dahil olmaktadır. Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkelerin en büyük farkları finansal sistemlerinin güçlü ve gelişmiş konumlarıdır. Ki finansal sistemin temel aracı konumundaki kurumlar ise bankalardır. Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelere bakacak olursak finansal sistemleri önemli ölçüde bankacılık sektörü üzerinden gelişmektedir. Gelişen teknoloji günümüzde finansal piyasalara ulaşımı oldukça basit ve şeffaf hale getirdiği için kişilerin finansal piyasalara hızlıca dahil olabilmesi ve şeffaf sonuçlar elde edebilmesi bankacılık sektörünün de gelişimi için sürekliliğe sebebiyet vermektedir. Çünkü finansal sisteme dahil olmanın işlemler yapmanın ilk iletken kuruluşu bankalardır. İyi gelişmiş piyasalarda bilgi, yatırımcılara çok hızlı bir şekilde iletildiği için, bireysel yatırımcılar yatırım kaynaklarını analiz eden firmalara yönelmekten ziyade bireysel tercihleri değerlendirmeyi öngörürler ve bu tür finansal kurumlardan çekinirler. Bu ise bankacılık kurumlarının elimine edildiği daha geniş bir piyasa gelişimini sağlayacaktır fakat büyümeyi teşvik eden yenilikçi projelere yönelik teşvikleri engelleyecektir, engellemediği durumlarda ise verimli sonuçlar almak güçleşecektir. Bankaların buradaki iletkenlik görevi ise elde ettikleri bilgileri analiz ederek spesifikleştirmek ve firmalarla yahut bireysel yatırımcılarla uzun vadeli ilişkiler kurarak etkin piyasalardan gelen potansiyel engelleyicileri hafifletmek ve teşvikleri, yatırımları daha etkin kılmak olacaktır. Bankalar kamu

piyasalarında kararlarını doğrudan ortaya koymadan yatırım yapma imkanına sahiptirler ve bu da firmalara, yöneticilere ve bireysel yatırımcılara piyasa koşullarını görerek araştırma yapmaları için teşvikler yaratır. Böylelikle kaynak tahsisi ve büyüme üzerinde olumlu etkiler görülecek ve yatırımcılara daha etken bir piyasada yatırım imkanı sunacaktır (Levine, 2004).

Bankacılık sektörü, büyüme için ihtiyaç duyulan fon ve tasarrufları sisteme dahil ederek bunun daha aktif ve etken projelerin finansmanında kullanılması ile hem sektör dışı kurum ve kişileri sisteme dahil eder ve çoğu gelişmekte ülke için önemli bir sorun olarak karşımıza çıkan tasarruf miktarının artışına katkı sağlarlar. Fon ve tasarruflardan oluşan sermaye birikimini kredi sistemleri ile destekler ve istihdam yaratılmasına imkan sağlarlar. Tüm bunlar iktisadi büyümeye doğrudan etki eden olgulardır.

Bankacılık ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi anlamlandırmak için yaşanan finansal krizleri de değerlendirmekte fayda vardır. Son yüzyıldaki krizleri incelediğimizde krizlerin ülkelere makro etkilerinin çok ağır olduğu görülmektedir. 1929 yılında Amerika’ da Wall Street’in sert düşüşü ile başlayan sonraları Büyük Buhran olarak adlandırılan kriz, sadece Amerika’ da değil dünyanın çeşitli yerlerinde büyük etkiler göstermiştir. Bu krizin Amerika üzerindeki iktisadi büyümeyi nasıl etkilediğine bakacak olursak verilerde büyük farklar görülmektedir. 1929 yılı ve öncesinde yüksek büyüme oranları ve tarihinin en düşük işsizlik verilerine sahip olduğunu görürken kriz ve sonrası dönemde ters yönde ciddi bir negatif düşüş göze çarpmaktadır. GSYİH, 1923 yılında %12.5, 1926 yılında %5.9 ve 1929 yılında %6.6 gibi bir trend ile pozitif yönde bir seyir yakalamışken 1930 yılı verileri incelendiğinde Wall Street’ deki çöküşün iktisadi büyüme üzerinde ne denli bir etkiye sahip olduğunu görmek mümkündür. 1929 yılı Ekim ayında başlayan çöküşün faturası 1930 yılı verilerinde daha iyi gözlemlenmektedir. 1930 yılı itibariyle GSYİH, bir önceki yıl pozitif yönde %6.6 iken yaklaşık %15.6 farkla negatif yönde %9 büyüme verisine ulaştı. Takip eden 1931, 1932 ve 1933 yılında ise yine sırasıyla negatif yönde % 6.5, %14 ve %1.4 büyüme verileri gözlemlendi. Krizle beraber finansal

daralmanın getirisi olarak işsizlik rakamları da bu verileri desteklemektedir. 1929 yılı ve bu döneme kadar ki gözlemlenen %5 civarındaki işsizlik oranı kriz sonrası ciddi bir artış noktasına ulaşırken 1932 yılında %22.9 ile tarihi bir rakama ulaşmıştır (Granados & Roux, 2009).

Türkiye özelinde bankacılık temelli bir kriz olan 2001 krizine de göz atmak istersek, 2001 krizi Türk bankacılık sisteminin kırılganlığı ve sağlam ekonomik denetimlerin olmayışı gibi nedenlerle bankacılık sektörünün nitelsiz bir döneminde gerçekleşmiştir. Daha öncesinde spekülasyon baskılarıyla boğuşan ve 2001 yılında Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışmadan alevini alan döviz kurları üzerindeki yoğun değişimlerle kendini gösteren ve etkisi adeta çarpan etkisiyle ortaya çıkan, birikmiş sorunları da etki alanına sokarak Türk bankacılık sektörü üzerinde yoğun bir baskı oluşturarak sektörü krizin içine itmiştir. Türk bankacılık sektörüne dahil yaklaşık 11 banka 2001 yılı itibariyle yetkinliklerini yitirerek Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu' na devredilmiştir. Bu veri bir ülkenin bankacılık sektörünün ne denli etkiye maruz kaldığını görmek anlamında önemli bir etkidir. 2001 yılı bankacılık krizi ile beraberinde büyüme rakamlarındaki değişimi incelediğimizde negatif yönde %9.5 rakamına ulaşmaktayız (Karaçor & Ay, 2006).

Son olarak global çapta ciddi bir finansal kriz olan 2008 global krizi üzerinde de değerlendirme yapmak gerekecektir. Amerika' daki son çeyrek yüzyılda yaşanan deregülasyon politikaları ve dünyanın küreselleşmesinin bir sonucu olarak finansal piyasaların da küresel bir yapıya kavuşması, hızla gelişen teknolojik yenilikler ve inovasyon ve hükümetin sektörleri düzenlemeye yönelik artan kurtarma politikalarının yol açtığı ahlaki tehlike yıkıcı finansal krizin şartlarının oluşmasına yardımcı olmuştur. Küresel finansal krizin şiddeti ve yine önemli seviyelere ulaşan küresel ekonomik durgunluk, deregüle edilmiş küresel neoliberal finansal sistemin aslında sanıldığı gibi işlemediğinin ve piyasa köktencilüğünün iflas ettiğini göstermektedir. Son dönemlerde deregülasyon ve inovasyon, reel piyasalar ile finansal piyasaları büyüklük olarak bir şişkinlik

içinde bırakmıştı. Veriler bazında anlatmak gerekirse ABD'deki tüm finansal varlıkların değeri 1980'de GSYİH' nın dört katından 2007'de on katına kadar çıkmıştır. 1981'de hanehalkı borçları GSYİH'nın% 48'i iken, 2007'de% 100'ü olmuştur. Özel sektör borcu 1981'de GSYİH'nın% 123'ü ve 2008'in sonunda ise % 290'ı olmuştur. Finans sektörü bir bocalamanın tam ortasında kalmıştır. Nicel olarak şirket karlarının payı finans sektöründe, 1980'lerin başında % 10'dan 2006'da% 40'a yükselirken, borsadaki payı % 6'dan% 23'e yükselmiştir. Fakat durum görüldüğü kadar karlı olmayacaktır. 2008 global krizi son 30 yıldaki finansal piyasaların büyümesinin sürdürülebilirliğinin çok da sağlıklı olmadığını göstermiştir. Çünkü finansal varlıkların değeri reel ekonomiye göre çok büyüktür ve bu olması öngörülebilir bir durum değildir. Reel ekonominin şişirilmiş finansal talepleri karşılamak için gerekli nakit akışını sahip olduğu hacminden büyük oranda yüksek bir değerde karşılayabilmesi ve kontrol edebilmesi olağan bir durum değildir (Crotty, 2008). Bu kriz yalnızca Amerikan finansal piyasalarını değil dünya finansal piyasalarının da çöküşünü beraberinde getirmiştir. IMF' nin yayınladığı küresel büyüme raporlarını incelediğimizde 2008 global krizinin ardından kriz öncesi % 3.4 olan dünya GSYİH' nın kriz sonrası veride negatif yönde %3.35 seviyelerine gerilediği görülmektedir (IMF, 2009).

2008 Global krizinin dünya üzerindeki etkileri hayli şiddetli hissedilmiş ve bu etkiler Türk ekonomisi ve bankacılık sektörü üzerinde de azımsanmayacak derecede olmuştur. Etkilerini daha uzun bir dönemde ele alırsak Türk ekonomisi, 2001 bankacılık krizi ile denetim altına alınan ve kurumsallaşan bankacılık sisteminin güçlü yapısından ötürü Avrupa' ya göre 2008 krizini bir nebze daha küçük etkilerle savuşturmuştur. Türk ekonomisi üzerindeki etkileri 2008 yılının son çeyreğinde hissetmeye başlayan Türk ekonomisi, 2009 yılı boyunca krizin etkilerinin altında kaldı. Krizin şiddeti, kırılganlığı 2001 krizine göre daha az olan ve sağlam bir temeldeki ekonomide dahi küçülme ve işsizlik artışı olarak kendini gösterdi. Ekonomi üzerinde etkilerini değerlendirmek gerekirse küresel ekonominin küçülmesi ve gelir düzeylerinin düşmesi ihracat mallara olan talebi de beraberinde düşürdü ve Türk ekonomisi yeni pazar

arayırları içerisine girdi. İşletmeler sıkı bir nakit yönetimine gitmek durumunda kaldı. 2008 global krizinin küresel getirileri olarak uluslararası kredi veren kurumların iflas noktasına gelmesi finansal piyasalarda güvenin azalması olarak sonuç verdi. Güvensizlik ve belirsizlik beraberinde sermaye hareketlerinin krizin ağır hissedildiği merkez ülkelere kayması durumu görüldü. Uluslararası bankalar uluslararası dolaşıma verdikleri kredileri merkez lgede tutma kararı aldılar. Bu durum Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin bankacılık ve dışarıdan alınan kredilere bağımlı finansal kurumlarının kredi kaynaklarının sınırlandırılması ile sonuçlandı. Kriz ncesi gelişmekte olan ülke ekonomilerine giren 888 milyar dolar net sermaye, sonraki yıllarda gözle görülür derecede azalarak sırasıyla 2008’ de 392 milyar dolar ve 2009’ da 141 milyar dolar olarak görüldü. Krizin uluslararası vehameti, her ne kadar güçlü bankacılık sistemine sahip dahi olsa Türk bankacılık ve ekonomisine hatırı sayılır etkiler bırakmıştır (Selçuk, 2010). Türkiye ekonomisi 2008 yılı GSYH büyüme oranı %0.7 ve beraberinde daha çok hissedildiği dönem olan 2009 yılı büyüme oranı ise negatif yönde %4.8 olmuştur. Krizin en çok hissedildiği, daralmanın en çok etkisini gösterdiği yer sanayi ve hizmetler olmuştur. Sanayi’ de negatif yönde %7.2 bir daralma görülmüştür. Bunda küresel nakit ihtiyaı sebebiyle kredilerde meydana gelen daralmanın bankacılık sektörünün iletkenliğinde sanayi sektörünü yeterince fonlayamamasının etkisi büyük olmuştur. Buna bağlı olarak işsizlik verilerinin de 2008 ve 2009 yıllarında %14 seviyelerine çıktığı görülmektedir (Artar & Sarıdoğan, 2012). 2009’ un ilk çeyreğinde görülen reel GSYİH’ deki düşüş 1945 yılından beri gördüğümüz en yüksek fark olmuştur. Ancak Türk ekonomisinin ekonomik faaliyetlerdeki toparlanması da oldukça hızlı gerçekleşti. 2009 sonu görülen değerler, Türkiye ekonomisinin önceki büyüme rakamlarının oldukça altında kalmasına rağmen, en dip eşik noktanın aşıldığını da bizlere göstermişti. Küresel krizin etkilerinin gelecek yıllarda pozitif yönde daha hızlı değişimlere sebep olduğu da görülmüştür (Rodrik, 2012).

2.3. BANKACILIK BÜYÜMEYİ NASIL ETKİLER: FİNANSAL TEORİ İLİŞKİSİ

Finans ve büyüme ilişkisini incelerken Romer' in endojen büyüme modelinden faydalanmak sağlıklı bir sonuç verecektir. Romer modelini açıklarken teknolojik değişimi içselleştirir ve refah getirisi ve büyüme oranı etkisini uzun dönemde değerlendirerek sonuçları denge ve verimlilik bakımından sayısal yöntemlerle incelemenin doğru olacağı kanaatindedir (Romer, 1986). Pagano, 1993 yılında yayınladığı makalesinde finansal kalkınma ve büyüme etkisi ilişkisini endojen büyüme modeli üzerinden açıklamaktadır. Tasarrufların bir bölümünün yatırıma yönlendirilmesi büyüme üzerindeki etkisini açıklamaya katkı sağlamaktadır (Pagano, 1993). Modelde üretim ve yatırım ilişkisi büyüme oranı, sermaye verimliliği, tasarruf payı ve oranı ve amortisman oranı gibi parametrelere bağlı olarak analiz edilir. Modeli formüle halde incelemek gerekirse:

$$g = A\phi s - \delta$$

g büyüme oranını temsil ederken, A sermayenin üretkenliğini, ϕ tasarrufların bir bölümü, s tasarruf oranını ve δ amortisman oranını temsil eder. Modele göre finansal gelişme, denklemin her iki tarafındaki her bir değişkendeki değişimden etkilenmektedir (Tsuru, 2000). Model, finansal gelişmenin büyümeyi temelde iki yolla etkilediğini öne sürer. Bunlar bankacılık sektörü ve finansal kurumlardır. Bankacılık sektörü açısından denklemini incelediğimizde bankacılık sektörünün tasarrufların yatırımlara yönlendirilmesi aşamasında etkili olduğunu görürüz ve bu da tasarrufların artmasına sebep olacaktır. Tasarrufların artması denkleme göre büyüme oranı üzerinde bir artışa sebep olacaktır. Tasarruflar bankacılık kurumu aracılığı ile etkin bir kaynak dağılımını beraberinde getirecek ve finansal sistemin verimini de artıracaktır. Dolayısıyla sermayenin artışı da büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratacaktır. Fakat İslami finans bakımından bir ayrıntıyı da gözden kaçırmamak gerekecektir. Bankacılık kurumu açısından bakıldığında İslami finansın yaygın olduğu ülkelerde kaynak verimliliği

açısından bazı farklılıklar da gözlemlenmiş olacaktır. Takdir edildiği üzere İslami finans kurumları elde ettikleri fonları yalnız İslam hukuku ile bağdaşan ürün ve hizmetlerde ve sektörlerde değerlendirebilirken konvansiyonel finans kurumları daha geniş bir alanda değerlendirme imkanına sahiptirler. Aynı şekilde tasarruflar üzerinde de benzer bir durum söz konusu olacaktır. İslami finans İslam hukuku teamüllerine riayet eden bir yapıya sahiptir ve İslam hukukunda tasarruflar yalnızca ticari işlemler üzerinde değerlendirilebilir (Demez, Karakoyun, & Hobikoğlu, 2017).

2.4. LİTERATÜR TARAMASI

İktisadi büyüme ve bankacılık arasındaki ilişkiye dair ilk çalışmalar 1800' lü yılların ikinci yarısına dayanmaktadır. İlk çalışmalar daha çok İngiltere gibi sanayileşmesini tamamlamış ülkeler de baş gösterirken ilerleyen dönemlerde Schumpeter, Gurley, Shaw, McKinnon gibi isimlerin çalışmaları önemli sonuçlar vermiştir. Levine' in çalışmaları ise günümüz çalışmalarına yön veren, finans-büyüme literatürüne zenginlik getiren bir nitelik taşımaktadır. Bankacılık büyüme ilişkisini bankacılık özelinde incelediğimizde nitelikli sonuçlar elde edemediğimizden finansal gelişme kriterlerinde bankacılık verilerini baz alan çalışmaları da dahil ederek daha sağlıklı sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Bu alandaki çalışmaların yoğunlaştığı alan finansal sistem ve büyüme üzerine olmaktadır. Günümüz finansal sistemin büyük kısmını oluşturan kurumlar bankalardır. Bankacılık kredi ve politikaları finansal sistemin yönünü belirlemektedir. Dolayısıyla literatür taraması kısmında konunun bu yönünün de dikkate alınarak çalışmaların bankacılık ve büyüme, finansal sistem ve büyüme, finansal gelişme ve büyüme gibi daha genel tabir ile finans ve büyüme alanlarında incelenerek daha sağlıklı sonuçlar almak hedeflenmektedir. Literatürdeki finans genelindeki çalışmalar oldukça geniş bir çeşitliliğe sahiptir. Bu çalışmalar içerisinden bankacılık kurumunu barındırmayan finans çalışmaları elimine edilerek sunulmaya çalışılmıştır.

Bu alanda ilk çalışan isim olan Walter Bagehot, özel hayatında da bankacılığın içerisinde yetişen ve finansal piyasalara hakim bir kişidir. Yüksek öğrenimi sonrası babasının bankasında çalışmaya başlayan Bagehot hem finansal piyasaları hem de ticaret piyasalarını teorik olduğu kadar saha çapında da iyi gözlemlemiş ve bu konudaki görüşlerini Lombard Street adlı kitabında dile getirmiştir. Bagehot (1896) paranın tartışılmaz bir ekonomik güç olduğunu ve İngiltere’ nin dünyada en büyük para birikimine sahip ülke olduğunu belirtir. Bank of England, elinde bulundurduğu ve kullanıma hazır para fonundan özellikle gelişmemiş ülkelere verdiği kredilerle onların demiryolu yapmalarına ve gelişmelerine katkı sağladığını ifade eder. Bagehot bankaların ülkelerin gelişime demiryolu gibi büyük yatırımlar olarak katkı sağladığı gibi ülke içerisinde de küçük yatırımcılara da aynı imkanları vererek ekonomik gelişime katkı sağlayacağını öne sürmüştür. Bankaların verdiği kredi faizlerinin küçük yatırımcıların kar oranlarından daha küçük olduğu durumlarda küçük yatırımcı kredi desteği ile elinde bulundurduğu daha az sermayeden elde edeceği karını maksimize edecek ve finansal sisteme dahil edecektir. Örneğin 50.000 miktara sahip bir sermayenin kar oranı %10 olduğu vakit elde edeceği kar 5000’ dir. Fakat 20.000 miktara sahip sermaye ve 30.000 kredi desteği ile yine aynı karı elde edecektir. 30.000 kredi için %5 faiz olarak 1500 ödeyecektir 20.000 sermaye ile elde ettiği net karı 3500 olacaktır. Dolayısıyla hem daha az sermaye ile ticari faaliyetini genişletecek daha maximize bir kara ulaşmış olacak, kişisel zenginliğini artıracak ve hem de kredinin geri dönüşümü ile ekonomik sisteme çifte kazanç sağlanmış olacaktır. Bagehot, Londra merkezli biriken bu büyük fakat atıl fonların küçük bankalar aracılığı ile küçük yatırımcılara kullandırılarak hem bu atıl fondan kazanç sağlamak hem de ülke ekonomisinin zenginleşmesine katkı sağlanması gerektiğini söylemiştir. İlk kez kredi kullanan tüccar sınıfı ise ticaret rekabetinde bir an önce avantaj sağlamak isteyecek ve ticarete değişimin doğuracağı yeni fırsatlardan pay almak isteyecektir. Bu girişimci sınıfın var olmasını sağlayacak olan şey ise bankacılık sistemi olacaktır (Majumder & Eff, 2012).

Girişimciyi finanse edecek banka ve kredinin sistemdeki rolünü Joseph Schumpeter incelemiştir. Schumpeter (1911) gelişmiş bir finansal sistemin inovatif ürünler ve süreçleri ortaya koyacak girişimcilerin başarılı sonuçlar elde etmesinde girişimcilere finansal hizmet ve kaynak sağlayarak teknolojik yenilik ve iktisadi büyümeyi daha etkin kıldığını söylemektedir (Adusei, 2012). Gelişmiş bir finansal sistem içinde bankalar finansal aracı rolünü üstlenirler. Bankalar, girişimci firma seçiminde etkin davranarak kaynakların etkin kullanılmasında önemli bir rol oynarlar. Böylece verimlilik artışı ve teknolojik yenilikler ile bankalar iktisadi büyüme üzerinde olumlu bir etki gösterirler (Demez, Karakoyun, & Hobikoğlu, 2017). Yine yarım yüzyıl sonra finans ve büyüme ilişkisini inceleyen Robinson (1952) farklı bir yaklaşımla konuyu incelemiş ve talep bazlı bir öneri sunmuştur. Finansal gelişme asıl etken değildir, Robinson girişimin yol gösterici, finansın ise onu takip eden bir yapıya sahip olduğunu öne sürer. Ekonomi, büyüme trendine girdikçe finansal hizmetlere karşı bir talep meydana gelir. Artan talep ise finansal gelişmeyi tetikleyeceğini ileri sürer (King & Levine, 1993). 1955'te “Financial aspects of economic development” adlı makale yayınlandığında, Gurley and Shaw (1955)'ın finansal sistemin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin araştırılmasında toplumların önemli çıkarlarının olduğu düşüncesi yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır. Gurley ve Shaw, bir bütün olarak neoklasik sentezin ve özellikle Harrod-Domar büyüme modellerinin ciddi eksikliklere sahip olduğunu iddia ettiler. Bu analitik geleneğin son yıllardaki gelişimi ile bankacılık sektörünü diğer finans kuruluşlarına göre göreceli olarak azalan bir endüstri olarak belirleyen mali aracıları dikkate almadığını ileri sürerler (Stolbov, 2013). Bu eleştiriye, ABD bankacılık sektörü varlıklarının diğer özel finansal araçlara (%120,5 'ten, %94,7 'ye) oranla yaklaşık yüzde 30 'luk bir düşüş kaydettiğini belgeleyen Goldsmith' in ampirik bulgularına dayandırırılar. Gurley ve Shaw'a göre, bankalar kredi yaratmada vazgeçilmez ve yalnız değildir ve diğer finansal araçlar da ekonomide optimal para arz oranını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu etki banka dışı kurumlar tarafından verilen kredilerin ağırlıklı olduğu büyüme alanlarındaki kredi gelişmeleriyle büyümenin etkili olduğunu destekleyecek niteliktedir (Gurley & Shaw, 1955).

Gerschenkron (1962) geri kalmış ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin büyük firmalara fon sağlamak için denetimi ve kurumsallığı olmayan sermaye piyasalarına güvenerek hareket edemeyeceklerini belirtir. Gelişmiş ülkelerden daha fazla denetim ve yenilik ihtiyacı içerisinde olan geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin bankacılık kurumuna ihtiyaç duyacaklarını ileri sürmüştür (Miwa & Ramsever, 2002). Gerschenkron, tarihsel süreç içerisinde gelişmiş ülkelerin ekonomik arka planını incelediği kitabında gelişmiş ülkelerin tarihsel süreçte özellikle Sanayi Devrimi sonrası kalkınma sürecinde hızlı bir endüstriyel büyüme trendi yakaladığını ileri sürerek bu büyümenin kurumsallaşmış ve denetimi yapılabilen bir ekonomisinin eseri olduğunu söyler. Böyle bir ekonominin ise endüstriyel bankacılığın gelişimi ile doğrudan ilintili olduğunu ifade eder (Gerschenkron, 1962). Ülkelerin gelişimi ve iktisadi büyümelerinin temelindeki gelişmiş ekonomilerin bankacılık kurumunun, ayırıştırıcı ve etkin sonuç almaya yönelik faaliyetlerinin iktisadi büyümeyi doğrudan etkilediğini ileri sürmüştür.

Patrick (1966), finansal gelişme ve iktisadi büyümenin birbiri ile ilintili yapısını talep ve arz başlığı altında sunmuştur. Talep dayanaklı görüşte finansal yapı talebini iktisadi büyümeye göre belirler demektedir. Yani finansal talep büyüme sürecinde pasiftir fakat büyümeye izin verici olandır. Arz dayanaklı görüşte ise finansal kurumların tasarruf biriktirdiği ve bunları yatırımlara dönüştürdüğü savunulur. Arz ekonominin sektörlerinin gelişimi için gereklidir. Bu da büyümeyi geliştirecektir. Bilinen finans büyüme ilişkisine dair ilk nedensellik çalışması girişimi Patrick' e aittir (Stolbov, 2013). Cameron (1967) finansal kurumları ticari bankalar özelinde inceleyerek ticari bankaları sanayileşmenin ve iktisadi büyümenin ilk aşaması olarak nitelendirmiştir. Cameron ve arkadaşları sanayileşme sürecinde bankaların önemli bir rol oynadığını, bankacılığın sanayileşmeye önemli katkılar sağladığını ileri sürmüşlerdir. İktisadi büyüme sürecinin lokomotif olarak bankaları gören Cameron, sanayileşme ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin de bankacılık sebebiyle olduğunu ileri sürmüştür. Bankalar hem doğrudan hem de dolaylı olarak sanayileşmeye ve sanayi sermayesi oluşumuna katkıda bulunuyorlar, uzun vadeli krediler veriyorlar ve

sanayinin kalkınmasında gelişmesinde rol oynuyorlardı. Bankalar sanayi işletmelerine işletme sermayesi için kısa vadeli kredi sağlıyorlardı. Bu krediler sanayicilere kendi kaynaklarını sabit tutma ve yeni kaynak yaratma imkanı veriyordu. Bankalar aynı zamanda hızla büyüyen ekonomiler için gerekli para arzını sağlama işlevini de üstleniyorlardı. Temel olarak Cameron bankacılık sistemini iktisadi büyümenin lider ve teşvik edici bir oyuncusu olarak görmüştür (Nordvik, 1993).

Bankacılık ve büyüme ilişkisini Gerschenkron ile yakın dönemde inceleyen Hicks (1969), Bagehot ile yakın bir öneri ileri sürmüştür. İngiltere’de bankaların yüksek getiri getirecek yatırımları ve inovasyon içeren projeleri finanse etmesinin hem var olan sermaye döngüsünün sanayileşmeye aktarılacak daha yüksek geri dönüşler elde edilmesine ve bunun da ekonominin genel büyümesine katkı sağlayacağını ileri sürmüştür (Hicks, 1969). Özellikle 1969 yılına kadar olan çalışmalar incelendiğinde daha teorik ağırlıklı çalışmalardı ve sanayileşme sonrası bankacılık ve finans sistemi ile büyüme arasındaki ilişkiyi temellendirmeye çalışan çalışmalardı. Sanayileşme sürecinde gelişmiş ülkelerde oluşan fonların atıl kalması ve gelişmekte olan ülkeler için daha çok demiryolu gibi dönemin büyük yatırımlarını finanse etmek için kullanılması İngiltere başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin ekonomi teorisyenlerinin dikkatini çekti. Bu atıl fonların daha etkin kullanılabileceğini ve ülkenin büyümesine, gelişmişliğine katkı sağlayacağını ileri sürmüşlerdir. 1969 yılı bu konuda teoriden ampirik çalışmalara yoğunlaşma açısından önemli bir dönemdir. 1969 yılı sonrası özellikle Goldsmith’ in ampirik çalışmaları ile başlayan bu süreç sonraki yıllarda hem sıklaşmış hem de ampirik nedensellik çalışmaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Goldsmith (1969), 1860 ile 1963 yılları arasını incelediği çalışması döneminde büyük ilgi gördü. 35 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada finansal sistemin büyüklüğü ile iktisadi büyüme ilişkisini incelemiştir. Yapılan çalışmada iktisadi büyüme ile finansal sistem büyüklüğü arasında birbirini etkileyen bir ilişki olduğunu tespit etmiştir (Goldsmith, 1969).

McKinnon (1973) ve Shaw (1973) yaptıkları çalışmayla kendilerinden sonraki analiz çalışmaları için bir öncü olmuş ve dönüm noktası olmuştur. McKinnon ve Shaw sermaye birikiminin artışına izin vermeyen finansal sistemin gelişmemiş olmasıdır diyerek sermaye birikimini ve büyümeye olan etkisini vurgulamıştır. Finansal açıdan baskı altındaki ekonomilerde görülen devlet müdahaleleri piyasalar tarafından hoş karşılanmayacak ve zarar verecektir. Piyasaların küçülmesine sebep olan bu müdahaleler finansal araçların da devre dışı kalmasına yol açmaktadır. Müdahalesiz bir ortam faiz oranlarının denge değerini bulmasına sebep olacak ve dolayısıyla kredilerin verimliliğini de etkileyecek ve finansal gelişmeye yol açacaktır. McKinnon ve Shaw daha çok kapalı ekonomilerde finansal büyümeyi ele alan çalışmalar yapmışlardır. Kapur ve Mathieson gibi iktisatçılar ise McKinnon ve Shaw' un hipotezlerini içe kapalı ekonomi yerine açık ekonomiler için uyarlamışlardır. Yurtiçi faiz oranları girişi yurtdışı faiz oranlarından yüksek olursa yabancı sermaye girişinin artacağını gösterir ve bu da finansal olarak genişlemeye ve gelişmeye fayda sağlar demektedirler (Türkoğlu, 2016). Lucas (1988) finansal ve büyüme ilişkisini endojen büyüme modeli üzerinden incelemiştir. Lucas finansal kurumlar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi finansal kurumların yatırımın üretkenliğini artırarak iktisadi büyümeye katkı sağladıklarını ileri sürerek ilişkilendirmiştir. Bu ilişki sonraları bir çok iktisatçı tarafından da kullanılmış ve son dönemlerde dikkat çekici çalışmalara ışık tutmuştur.

Bencivenga and Smith (1991) ise yaptıkları teorik çalışmada likit piyasalar uzun dönemde yatırıma olanak sağlar diyerek bu yatırımın işlem maliyetlerinin düşmesine bundan sebeple iktisadi büyümeye katkı sağladığına dikkat çekerler. King and Levine (1993) ise 1960 yılı ile 1980 yılları arasındaki dönemde yaklaşık seksen ülke üzerinde yaptıkları çalışmada yüksek refah seviyelerinin daha hızlı büyüme oranları, fiziki sermaye birikimi ve ekonomik verimlilik etkinliği ile dikkat çekici düzeyde ilintili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yine Atje and Jovanovic (1993) 1960 ile 1985 yılları arasında 95 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada finansal piyasa ve büyüme ilişkisine farklı bir yaklaşımla bakarak finansal piyasaların finansal araçlardan daha etkin ve kontrollü olduğunu, banka

kredilerinin iktisadi büyümeyle menkul kıymet piyasalarından daha çok teşvik ettiği kanaatine varmıştır. Obstfeld (1994) teorik çalışmasında menkul kıymetler piyasalarının iktisadi büyüme ile ilişkisini incelemiş ve menkul kıymetler piyasalarının iktisadi büyüme ile pozitif bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bencivenga, Smith, and Starr (1995) yaptıkları teorik çalışmada menkul kıymet piyasası likiditesi, sermaye birikimi ve verimlilik artışının büyüme oranları ile güçlü bir bağlantısı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Jayaratne and Strahan (1996) Amerika' nın elli eyaleti üzerinde 1972 – 1992 yılları arasında panel veri ekonometrik analiz yöntemiyle yaptıkları araştırmada bankaların kredi niteliğinin artış göstermesinin daha sağlıklı bir iktisadi büyümeyle sebep olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Berthelemy and Varoudakis (1996) finansal piyasalardaki problemlerin yoksulluk tuzağını tetikleyeceğini ve ekonomik istikrarı sağlamış ülkelerde dahi iktisadi büyümeyle olumsuz etkileyeceğini belirtmektedir. Levine (1997) ise Bencivenga' yı destekler nitelikteki yatay kesit analizi ile yaptığı çalışmasında aynı sonuçlara ulaşır ve uzun dönemde yatırım yaratacak olan likit piyasaların işlem maliyetlerinin düşmesine ve iktisadi büyümeyle tetiklemesine dikkat çeker.

Rousseau and Watchel (1998) sanayileşme sürecini tamamlamış beş ülke Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Kanada, İsveç ve Norveç özelinde 1870 ile 1929 yılları arası dönemi inceleyen zaman serisi modeli kullanarak yaptıkları çalışmada finansal büyümeyle doğru tek yönlü nedensellik sonucu elde etmiştir. Rajan and Zingales (1998) 1980 ile 1990 yılları aralığında endüstri tabanlı geniş bir örneklem üzerinde zaman serisi modeli yaptığı çalışmada finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasındaki güçlü bir ilişkiden söz etmekte ve gelişmiş finansal yapının özellikle finansman olarak dış finansman kaynaklı endüstriler için rekabet avantajı sağladığını söylemektedir. Yine aynı dönemlere tekabül eden bir çalışmada Neusser and Kugler (1998) tarafından yapılmıştır. OECD ülkelerinin imalat sanayileri üzerinde yaptığı zaman serisi modeli çalışmasında Neusser ve Kugler finansal gelişmenin iktisadi büyüme için bir gereklilik olduğunu belirtmiş ve özellikle imalat sanayi'nin GSYİH' si ile toplam faktör performansı ile koentegre oldukları sonucunu elde etmiştir. 1998 yılı finansal

sektör ile iktisadi büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar açısından verimli bir yıl olmuştur, bu dönemki analizler çalışmalara derinlik kazandırma yönündeki çalışmalardır. Aynı dönemde yayınlanan çalışmasında Levine and Zervos (1998) 1976 ile 1993 yılları arasını kaplayan ülkeler düzeyinde yaptıkları çalışmalarında menkul kıymetler piyasası ve gelişmiş bankacılık kurumlarının iktisadi büyüme, sermaye birikimi ve verimlilik açısından birbiri ile pozitif bir ilişki içinde olduğunu tespit etmişlerdir.

Demirgüç-Kunt and Maksimovic (1998) otuz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde yaptıkları çalışmada şirketlerin büyük kısmının uzun vadeli dış finansman kullandığını belirterek bankacılık sektörü ve menkul kıymet piyasaları ile dış kaynaklı firma büyümesi arasında bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. İyi gelişmiş bir yasal sistemin finansal sistem içerisinde firmaların büyümesine sebep olacağını belirtmişlerdir. Levine, Loayza, and Beck (2000) yılında yaptıkları dinamik panel metotları ile yatay kesit çalışmasında finansal araçların gelişiminde dışsal bileşenlerin iktisadi büyüme ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu gösterir. Alacaklı hakları, sözleşme ve muhasebe uygulamalarını düzenleyen ve geliştiren yasal düzenlemelerin finansal gelişmeyi hızlandırabileceğini ve iktisadi büyümeyi ivmelendireceğini gösterir. Kang and Sawada (2000) endojen büyüme modeli üzerinden 20 ülke için elde ettikleri zaman serisi verileri ile yaptıkları çalışmada finansal kalkınmanın ve ticaret serbestleşmesinin sermaye yatırımının marjinal faydalarını artırdığını ve bunun da iktisadi büyüme oranını artırdığını ortaya koymuşlardır. Genişlemeci politikalar izleyen hükümetlerin para arzının büyüme oranını artırıcı etki gösterdiğini belirtmişlerdir. J. Z. Shan, Morris, and Sun (2001) tarafından dokuz OECD ülkesi ve Çin üzerinde Granger nedensellik testi ve VAR analizi kullanılarak yapılan çalışmada ülkelerin büyük kısmında finansal gelişme ve büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi ve ters nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Finansal gelişmenin büyümeyi finans ettiği yönündeki hipotezlere dönük güçlü olumlu sonuç çıkmamıştır. Çok az düzeyde çıkan olumlu sonuçların ise genellemede dikkatle bahsedilmedi gerektiğini belirtmişlerdir.

Arestis, Demetriades, and Luintel (2001) beş gelişmiş ülke üzerinde elde ettikleri veriler ile zaman serisi yöntemleri kullanarak yaptıkları çalışmalarında hem bankaların hem de menkul kıymet piyasalarının iktisadi büyümeye etkisi olduğunu fakat bankacılığa ait verilerin daha güçlü olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca, menkul kıymet piyasalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin, ülkeler arası büyüme regresyonları kullanılarak yapılan çalışmalarla abartıldığını öne sürmektedirler. J. Z. Shan and Morris (2002) ondokuz OECD ülkesi ve Çin üzerinde çeyreklik verileri kullanarak Toda ve Yamato nedensellik testi ile yaptıkları çalışmada finansal gelişmenin yatırım ve üretkenliği teşvik ettiğini fakat finansal gelişme ile büyüme arasında doğrudan ya da dolaylı güçlü kanıtlar bulamadıklarını güçlü olmamakla birlikte bir ilişkinin varlığından bahsetmektedirler. Al-Yousif (2001) otuz gelişmekte olan ülke üzerinde Granger nedensellik testi ve panel veri analizi yöntemleri ile yaptığı çalışmasında finansal gelişme ile iktisadi büyümenin karşılıklı, iki yönlü nedensellik ilişkisi içinde olduğunu söylemektedir. Fakat Al-Yousif bu bulguların ülkeler genelinde aynı şekilde okunamayacağını çünkü ekonomi politikalarının ülkelere göre farklılaştığını ve bu konudaki büyüme başarılarının politikaları uygulayan kurumların nitelik ve verimliliği ile yakından ilintili olduğunu belirtmektedir. Müslümov and Aras (2002) yirmi iki OECD ülkesi üzerinde 1982 ile 2000 yılları arasında panel veri analizi yöntemi ve Granger nedensellik testi yöntemleri ile yaptıkları çalışmada sermaye piyasaları ile iktisadi büyüme birbirini ile doğrudan ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

Bhattacharya and Sivasubramanian (2003) Hindistan üzerinde 1970 ile 1999 yılları arasında birim kök testi ve koentegrasyon analizini kullanarak yaptıkları çalışmalarında finansal gelişmenin iktisadi büyümeye neden olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Calderon and Liu (2003) 1960 ile 1994 yılları arasında yuzdokuz gelişmekte olan ülke üzerinde nedensellik analizi ile yaptıkları çalışmalarında finansal gelişmenin iktisadi büyümeye sebep olduğunu, finansal gelişmeden iktisadi büyümeye doğru olan nedensellik örneklem aralığı ne kadar büyürse o kadar etkinin büyüdüğünü, finansal derinleşmenin gelişmekte olan ülkelere sanayileşmesini tamamlamış ülkelere daha fazla katkı sağladığını ve

finansal derinleşmenin hızlı sermaye birikini ve verimlilik artışı ile iktisadi büyümeyi teşvik ettiğini ifade etmektedirler. Ghirnay (2004) 13 Sahraaltı Afrika ülkesinde yaptığı finansal gelişme ve iktisadi büyüme nedenselliğini araştırdığı çalışmada ülkelerin biri hariç tamamında finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu sonucunu elde eder. Uzun dönemli nedensellik sonuçları incelendiğinde 8 ülkede finansal gelişmeden iktisadi büyüme doğru nedensel bir sonuç ilişkisi olduğu verisine ulaşılır. 6 ülke üzerinde ise çift yönlü nedensellik bulgularına rastlanmıştır. Nihai olarak çalışma Sahraaltı Afrika ülkelerinin finansal sistemlerini geliştirip niteliklendirerek iktisadi büyümelerini hızlandırabileceklerini göstermiştir. Beck and Levine (2004) 40 ülke üzerinde 1976 – 1998 yılları arasını kapsayan panel veri analizi yöntemini kullanarak verileri test ettikleri çalışmalarında menkul kıymet piyasaları ve bankaların iktisadi büyüme üzerinde olumlu yönde etki oluşturduğunu ve bu etki üzerinde eşzamanlılık, ihmal edilen değişkenler ve ülkelere özgü gözlenmemiş spesifik etkilerin kayda değer değişimler doğurmadığını gözlemlemişlerdir.

Dritsakis and Adamopoulos (2004) Yunanistan özelinde 1960 ile 2000 yılları arasında VAR analizi ile yaptıkları çalışmalarında finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre GSYİH, finansal gelişme ve ekonominin açıklık derecesi arasında bir faktördür. Bu nedenle finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasında, ekonominin açıklık derecesi ve iktisadi büyüme arasında da bir nedensellik ilişkisi vardır. Thangavelu and Jiunn and James (2004) Avustralya özelinde yaptığı çalışmada finansal kalkınma ve iktisadi büyüme ilişkisini banka temelli ve piyasa açısından finansal sistem üzerinden olmak üzere iki yapıyı olarak VAR analizi yöntemiyle incelemiştir. Bankalar ve finansal piyasaların Avustralya ekonomisinde farklı dinamiklere sahip olmasından ötürü iktisadi büyüme üzerinde de farklı etkileri olduğu görüşüne dayanan Thangavelu iktisadi büyümeden bankaların gelişimine doğru nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmişken finansal piyasaların iktisadi büyümeye sebep olduğunu fakat iktisadi büyümeden finansal piyasalara dair bir nedensellik kanıtı bulamadığını

belirtmiştir. Rioja and Valev (2004) iktisadi büyüme ve finansal sistem çalışmalarına finansal gelişmenin ülkeler üzerindeki büyüme kaynakları üzerindeki etkilerini araştırarak farklı bir yaklaşımla katkıda bulunmuşlardır. 74 ülke üzerinde panel veri analizi yöntemiyle yaptıkları çalışmada finansal gelişmenin gelişmekte olan ülkelerde sanayide farklı şekillerle üretkenliği ve sermaye birikimini etkileyebileceği hipotezini inceleyen Rioja ve Valev, hipotez ile tutarlı sonuçlara ulaşmışlardır. Finans sisteminin gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde verimlilik ve etkinlik için önemli bir pozitif etken olduğunu ve gelişmesini tam tamamlayamamış daha az gelişmiş ekonomilerde ise finansın büyüme üzerindeki etkisinin sermaye birikimine bağlı olduğunu tespit etmişlerdir.

Christopoulos and G. (2004) gelişmekte olan 10 ülke için panel veri analizi teknikleriyle yaptıkları çalışmada finansal derinlik ve ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi incelemişler ve finansal derinlik ve büyümenin tek bir denge ilişkisine sahip olduğunu ve finansal derinlikten büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu söylemektedirler. Chang and Caudill (2005) Tayvan özelinde 1962 ile 1998 yılları arasında VAR analizi yöntemiyle yaptıkları çalışmada Granger nedensellik testi sonuçlarına göre finansal gelişmeden iktisadi büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Caporale, Howells, and Soliman (2005) 5 Güneydoğu Asya ülkesi üzerinde Granger nedensellik testi uyguladığı çalışmada menkul kıymet piyasaları ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Finansal gelişme uzun vadede iktisadi büyümeyi etkilediği hipotezini test eden çalışma, yatırım verimliliğinin daha yüksek büyüme oranını teşvik ettiğini ileri sürmektedir. Ndikumana (2005) 99 ülke üzerinde panel veri tekniği ile yaptığı çalışmada finansal gelişmenin büyümeye daha hızlı tepki verdiği ve finansal sistemin yatırım üzerinde bağımsız bir etkisi olmadığı şeklindedir. Ülkelerin finansal araçların işlem maliyetlerini azaltması ve alacaklı ve yatırımcı haklarını koruyan politikalar üretmesi yatırımı teşvik ederek bankaların ve menkul kıymet piyasalarının gelişimine sebep olmaktadır. Finansal sistemin gelişmesi ise iktisadi büyümeye olumlu bir yansıma doğuracaktır. Mccaig and Stengos (2005)

71 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada finansal aracılığın gelişmesi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Finansal aracılığın gelişmesi ile özel iç kredi ve likit borçlar üzerinden yapılan ölçümlerde iktisadi büyümeye doğru bir etki görülmüştür. Rousseau and Vuthipadadorn (2005) 10 Asya ülkesi üzerinde 1950 ile 2000 yılları arasında yaptıkları çalışmada finansal araçların yatırım ve büyümeyi teşvik edip etmediği test edilmektedir. Finansın bir bütün halinde yatırımı teşvik eden bir faktör olduğu, yatırımın ise büyümeyi desteklediği belirtilmiştir. Ülkelerin çoğunda finansal gelişmeden yatırıma doğru tek yönlü bir ilişki söz konusudur.

J. Shan and Jianhong (2006) Çin özelinde VAR yaklaşımını kullanarak yaptıkları çalışmada finansal gelişmenin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini ölçmeye çalışmışlardır. Finansal gelişmenin Çin' in iktisadi büyümesinde emekten sonraki en büyük ikinci gücü olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Finansal kalkınma ve iktisadi büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik tespit etmişlerdir. Ang and Mckibbin (2007) Malezya özelinde yaptıkları çalışmada 1960 ile 2001 yılları arası dönemi inceleyen yazarlar reel faiz oranı ve mali baskıyı dikkate alarak finans ve büyüme ilişkisini ekonometrik yöntemlerle test etmişlerdir. Mali politikalar dikkate alınmaksızın finansal sektörün büyümeye olumlu bir etki gösterdiğini ve finansal derinlik ve iktisadi büyüme arasında olumlu yönde bir ilişki olduğunu belirtmektedirler. Artan (2007) gelir gruplarına göre farklılaşan ülkelerde finansal gelişmenin büyümeyi nasıl etkileyeceği sorusunu sormuş ve orta ve yüksek gelirli olmak üzere 79 ülke örneklemini üzerinde 1980 ile 2002 yılları arasında elde edilen verileri panel veri analizi yöntemiyle değerlendirmiştir. Finans – büyüme literatürü açısından farklı bir bakış açısı katan bu çalışmanın sonuçları göre orta ve yüksek gelirli ülkelerde finansal gelişme büyümeyi pozitif yönde etkilerken düşük gelirli ülkelerde ise durum böyle olmamakta ve finansal gelişme büyümeyi negatif yönde etkilemektedir.

Kar, Nazlıoğlu, and Ağır (2011) Orta Doğu ve Kuze Afrika ülkeleri üzerinde 1980 ile 2007 yılları arasında panel Granger nedensellik testi kullanarak

yaptıkları çalışmada finansal gelişme ve büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi için keskin sonuçlar ortaya konamayacağını ve büyüme hakkında net söylenebilecek sonuçlar elde edebilmek için ülkeleri spesifik olarak incelemek gerektiğini söylemektedirler. Hassan, Sanchez, and Yu (2011) gelir düzeyine göre sınıflandırılmış 168 ülke üzerinde ekonometrik yöntemlerle yaptıkları çalışmalarında gelir düzeylerine göre ülkelerin finansal gelişme ve iktisadi büyüme ilişkilerini test etmek istemişlerdir. Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişme ve büyüme arasında pozitif bir sonuç elde edilirken iyi işleyen finansal sistem gelişmekte olan ülkeler için iktisadi büyümede istikrarı yakalamak için gerekli fakat yeterli bir koşul değildir. Yoksul ülkeler için nedensellik adına karışık bulgular elde edilmişken bu bulgulardan söylenebilecek sonuç iktisadi büyüme ve finansal gelişim adına net söylemlerden ziyade çeşitli bulguların olduğu yönündedir. Peia and Roszbach (2015) 26 ülke verisini nedensellik testi ile analiz ettiği çalışmada finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin finansal gelişmenin bankacılık sektörünün mü yahut menkul kıymet piyasalarının mı sonucu olduğu sorusu araştırılmaktadır. Sonuç olarak menkul kıymet piyasaları büyümenin nedeni iken, bankacılık sektörü ve büyüme arasında iki yönlü nedensellik görülmektedir.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde genel görüş finansal sistemin iktisadi büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu yönündedir. Kısmen ilişkilere ait zayıf bulgulara sahip olan çalışmalar olmakla birlikte ilişkiye ait hiçbir kanıtın bulunamadığı çalışmalar oldukça az sayıdadır. Yapılan çalışmalarda kullanılan veri grupları bankacılık verileri üzerinden test edildiği için bankacılık ve büyüme ilişkisi adına genel görüşün bankacılık sisteminin iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir ilişkiye sahip olduğudur.

2.4.1. TÜRKİYE İÇİN LİTERATÜR TARAMASI

Bu kısımda literatürdeki Türkiye özelinde yapılan çalışmalara göz atacağız. Türkiye özelinde yapılan çalışmalar 2000 yılı ve sonrasında yoğunlaşmaktadır ve finansal gelişme ve iktisadi büyüme ilişkisini incelemektedir. Kar and Pentecost (2000) Türkiye’deki finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelediği çalışmasında finansal gelişme, gelir düzeyine göre ölçüldüğünde nedenselliğin finansal kalkınmadan iktisadi büyümeye doğru olduğu fakat banka mevduatı ve kredi verileri finansal gelişmeyi desteklemek için kullanıldığında, büyümenin finansal gelişmeye öncülük ettiği bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Tümü için bir denge durumu yorumu yapılacak olursa büyümenin finansal sektörün gelişmesine yol açtığı sonucu daha güçlü kanıtlara dayanmaktadır. Gökdeniz, Erdoğan, and Kalyüncü (2003) ise 1989 ile 2002 yıllarını baz alan çalışmasında finansal gelişmenin iktisadi büyüme üzerinde var olan bir etkisini tespit edememiştir. Atamtürk (2004) 1975 ile 2003 yılları arası dönemi baz alan çalışmasında Granger nedensellik testini kullanmış ve finansal sektörün gelişimi ile iktisadi büyüme arasında bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Arz öncüllü hipotezin sınıandığı bu çalışmada finansal gelişmenin iktisadi büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır. Onur (2005) 1980 ile 2003 yıllarını kapsayan otoregresif bir modelle test edilen çalışmasında finansal liberalizasyon sonrası finansal liberalizasyon, finansal gelişme ve finansal açıklığın GSMH’ nın nedeni olmadığı, GSMH’ nın ise finansal gelişim, finansal açıklık ve finansal liberalizasyon karşısında anlamlı olduğu görülmüştür.

Aslan and Küçükaksoy (2006) 1970 ile 2004 yılları arası Granger nedensellik testi kullanılarak yaptıkları çalışmada finansal gelişmeden iktisadi büyümeye doğru bir ilişki göze çarpmakta ve arz öncüllü finansal gelişmenin iktisadi büyümeyi arttırdığını ifade eden hipotezi destekleyici sonuçlara ulaşılmaktadır. Aslan and Korap (2006) 1987 ile 2004 yıllarını kapsayan Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerini kullandıkları çalışmada finansal gelişme göstergeleri ve iktisadi büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkiye

rastlanmıştır. Fakat nedenselliğin yönü finansal gelişme göstergelerine göre değişebilmektedir. Acaravcı, Öztürk, and Kakilli (2007) 1986 ile 2006 yılları arasını incelediği çalışmasında finansal gelişme ve iktisadi büyüme ilişkisini VAR analizi üzerinden analiz etmiştir. Finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasında nedensel bir ilişki uzun vadede bulunamamıştır, kısa vadede ise finansal gelişmeden iktisadi büyümeye doğru giden tek yönlü bir nedensel ilişkisi tespit edilmiştir. Kandır, İskenderoğlu, and Önal (2007) 1988 ile 2004 yılları arası dönemi araştırdığı çalışmasında finansal gelişme için menkul kıymet piyasaları ve bankacılık verilerini kullanarak nedensellik ve eşbütünleşme testleri yapmıştır. Çalışmanın sonuçları olarak finansal gelişmenin iktisadi büyümeyi desteklemediği belirtilmiştir fakat iktisadi büyüme finansal gelişme üzerinde bir etkiye sahiptir. Afşar (2007) teorik bir çerçeveden baktığı çalışmasında daha önce bu alanda yapılan çalışmaları bir arada değerlendirerek finansal gelişme ve iktisadi büyüme analizlerinin sonuçlarını değerlendirmektedir. Finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu belirtmekte iken nedenselliğin yönüne dair güçlü görüşler bulunmadığını belirtmektedir.

Altunç (2008) 1970 ile 2006 yılları arası dönemi inceleyen çalışmasında finansal gelişme ile iktisadi büyüme nedenselliğinin yönünün finansal gelişmeyi temsil eden faktörlere göre değişim gösterdiği söylemektedir. Nazlıoğlu, Ege, and Bayrakdaroglu (2009) 1987 ile 2007 arası dönemi inceleyen çalışmada finansal gelişmenin büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır fakat özel sektör kredileri test sonucunda büyümeye pozitif bir etki sağlamaktadır. Öztürk, Darıcı, and Kesikoğlu (2011) 1992 ile 2009 yılları arası dönemi kapsayan çalışmada gelişmekte olan 8 ülke ve Türkiye' yi panel veri analizi yöntemini kullanarak incelemiş ve iktisadi büyüme ve finansal gelişim arasında tek yönlü nedensellik buluntularına rastlamışlardır. Özcan and Arı (2011) 1998 ile 2009 yılları arası dönem verilerini kullanarak VAR analizi yöntemi ile yaptıkları çalışmada iktisadi büyümeden finansal gelişmeye tek yönlü nedensellik sonucuna ulaşmışlardır. İnce (2011) ise 1980 ile 2010 arası döneme eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi ile yaklaşp kısa dönemde

iktisadi büyüme ve finansal gelişme arası güçlü bir ilişkiye rastlamışlarken uzun dönemde ise herhangi bir ilişki buluntusuna rastlamamışlardır. Vurur and Özen (2013) 1998 ile 2012 yılları arası dönemi mevduat bankacılığı kredileri ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile inceledikleri çalışmada mevduatlardan iktisadi büyümeye ve iktisadi büyümeden de kredilere olmak üzere çift yönlü bir nedenselliğe rastlamışlardır. Ekonomide yaşanan mevduat artışının iktisadi büyüme ve kredi hacmine pozitif etki ettiği belirtilen çalışmada iktisadi büyümenin getirisi olarak yatırım ve finansman gerekliliği kredi hacminde artı yönde etki getireceği de belirtilmiştir. Güneş (2013) 1988 ile 2009 yılları arası dönem verilerini analiz ettiği çalışmasında finansal gelişmeden iktisadi büyümeye doğru nedensellik kalıntısına rastlamadığını belirtmiştir.

Bozoklu and Yılancı (2013) 1998 ile 2011 yılları arası dönemi incelediği içerisinde Türkiye' nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkeler üzerinde Granger nedensellik testi ile analiz yaptığı çalışmasında finansal gelişmenin iktisadi büyümenin güçlü bir şekilde nedeni olduğu sonucu ve ülkelerin büyüme oranlarının finansal sistemlerini geliştirerek hızlanabileceği sonucu çıkmaktadır. Bağcı and Akın (2016) 2001 ile 2015 yılları arası dönemi panel veri analizi yöntemi ile inceledikleri çalışmada bankaların iktisadi büyümeyi etkileyen birçok faktöre sahip oldukları ve iktisadi büyümenin bankacılık sektöründeki gelişmelerden etkilendiği sonucu çıkmaktadır. Faizin düşmesi, banka mevduatlarının artması ve kredilerin artışı GSYİH artışına sebep olmakta ve iktisadi büyümeyi arttırmaktadır. Turgut and Ertay (2016) 2003 ile 2013 yılları arası dönemi Granger nedensellik testi ile analiz eden çalışmada elde edilen sonuçlar bankacılık sektöründen iktisadi büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin varlığını belirtmektedir. Bankacılık sektörünün iktisadi büyümede belirleyici olabilecek düzeyde etkin bir araç olabilecek düzeyde etkiye sahip olduğunu belirtmektedir.

2.4.2 İSLAMİ FİNANS VE BÜYÜME ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Alana dair çalışmalardan dikkat çekici olanlarından ilki Furqani and Mulyany (2009)' e ait olan çalışmadır. Malezya üzerinde yaptıkları çalışmada 1997 ile 2005 yılları arasında üç aylık verilerle 32 gözlem değeri kullanmışlardır. Kullandıkları test olarak birim kök testi yapılan gözlemlerin durağanlıkları test edildikten sonra Johansen eşbütünleşme testleri ile eşbütünleşik olup olmadıkları sınanmış ve son olarak Granger testi ile vektör hata düzeltme modelleri oluşturulmuştur. Yapılan çalışmada İslami bankacılığın kısa dönemde yatırımlara doğru bir etkisi görülmekteyken uzun dönemde ise iki taraflı bir etkileşim söz konusudur. İslami bankacılık ile GSYİH arasındaki ilişki bankacılık - büyüme hipotezlerini destekler nitelikte sonuç vermiştir. Abduh and Chowdhury (2012) 2004 ile 2011 yılları arasındaki verileri Bangladeş üzerinde eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerini kullanarak analiz ettikleri çalışmalarında iktisadi büyüme ve İslami bankacılık arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz sonuçlarında uzun ve kısa vadede iktisadi büyüme ve İslami bankacılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Çalışma İslami bankacılığın hükümetlerin ekonomi politikalarını şekillendirmesinde ülke ekonomisinin zenginleşmesi için önemli bir etken olduğunu belirtmektedir.

Abduh and Omar (2012) Endonezya özelinde 2003 ile 2010 yılları arası dönemi ARDL sınır yaklaşımı ile inceledikleri çalışmalarında İslami değerler içeren finansal sistemin gelişmesi ile iktisadi büyüme arasında kısa ve uzun vadede anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir ve ilişki çift yönlüdür. Abduh, Brahim, and Omar (2012) Bahreyn özelinde 2000 ile 2010 yıllarını kapsayan Johansen ve Juselius eşbütünleşme testlerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında İslami finans sistemi ve geleneksel finans sisteminin iktisadi büyüme ile olan uzun ve kısa vadeli ilişkilerini incelemişlerdir. Sonuç olarak İslami finans sistemi ve iktisadi büyüme arasında kısa vadede herhangi bir kanıt rastlanmazken uzun

vadede anlamlı bir pozitif ilişkiden söz edilmektedir. Geleneksel finans sistemi içinse uzun ve kısa vadede bir ilişki tespitinden söz etmek mümkündür. Yazdan and Sadr (2012) İran ve Endonezya özelinde yapmış oldukları 2000 ile 2010 yılları arası dönemi inceleyen çalışmalarında İslami bankalar tarafından sağlanan finansman ile iktisadi büyüme arasında çift yönlü, uzun ve kısa vadede güçlü ve pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Johnson (2013) yaklaşık 190 ülkeden 345 İslami finans bankacılığı yapan kurum üzerinde 1960 ile 2006 yılları arası dönemi iki aşamalı en küçük kareler yöntemi ile incelediği çalışmasında İslami finans ile finansal derinlik ve iktisadi büyüme arasında nitelikli bir ilişkiye rastlamamıştır ve bunun ait oldukları yasal köken ile bağıntılı bir sonuç olduğunu ileri sürmüştür. Tajgardoon, Behname, and Noormohamadi (2013) 1980 ile 2009 dönemini Asya ülkeleri özelinde Granger nedensellik testi yaklaşımı ile inceledikleri çalışmalarında İslami bankacılık ve iktisadi büyüme arasında çift yönlü bir ilişkinin varlığından söz etmektedirler.

Tabash and Dhankar (2014b) Birleşik Arap Emirlikleri özelinde 1990 ile 2010 yılları arası dönemi Granger nedensellik testi ile inceledikleri çalışmalarında iktisadi büyüme ile İslami finans arasında iktisadi büyümeye doğru tek yönlü olmak üzere kuvvetli bir ilişki tespit etmişlerdir. Tabash and Dhankar (2014a) yine Katar, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri üzerinde yaptıkları başka çalışmalarında ise İslami finans açısından en önemli üç ülkeyi incelemişler ve İslami bankaları finanse ederek iktisadi büyümenin desteklenebileceği görüşü ağırlık kazanmıştır. Test sonuçlarında iktisadi büyüme ve İslami bankacılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir. Katar ve Bahreyn için çift taraflı Birleşik Arap Emirlikleri için ise İslami bankacılıktan iktisadi büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Zirek, Celebi, and Hassan (2016) İslam İşbirliği Teşkilatı üye ülkeleri arasında 14 ülkeyi 1999 ile 2011 yılları arası dönemde panel veri analizi yöntemleriyle inceledikleri çalışmalarında İslami finans sistemi ile iktisadi büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. İslami mevduat, varlık ve kredilerin artışının iktisadi büyüme üzerinde artışa neden olduğunu belirtmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERİ SETİ

İktisadi büyüme için kullanacağımız veri setimiz Türkiye İstatistik Kurumu' nun Merkezi Dağıtım Sistemi Dönemsel Ulusal Hesapları üzerinden ulaşacağımız 2009 baz yılı esas alınarak üretim yöntemiyle cari fiyatlarla hesaplanmış Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) verileridir. Analizimizde iktisadi büyüme bağımlı değişkenimize karşılık bankacılık verileri olarak iki farklı veri grubu kullanacağız. Çalışmamız katılım ve konvansiyonel bankalar olarak iki ayrı kategoride inceleneceği için verilerimizi katılım ve konvansiyonel bankalar için ayrı ayrı elde ettik. Büyüme verileri için seçtiğimiz GSYİH verilerine karşılık bankacılık kurumları için kredi hacimleri esas alınarak veri seti oluşturulmuştur. Katılım bankaları için Türkiye Katılım Bankaları Birliği(TKBB)' nden elde edilen katılım bankalarının kümülatif kredi hacimleri verileri ve konvansiyonel bankalar için Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi üzerinden elde edilen konvansiyonel bankaların toplam kredi hacimleri verileri kullanılmıştır.

3.1. ANALİZ

Bankacılık ve iktisadi büyüme arasında ilişki ilk olarak Sanayi Devrimi sonrası sanayileşen ve gelişmesini tamamlayan ülkelerde oluşan fonların yönetimi konusunda yaşanan tartışmalar çerçevesinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bagehot ve Schumpeter' in başını çektiği teorik temeller üzerinde incelenmeye başlanan, 1900' lü yılların ortalarına kadar çok fazla ilgi görmeyen bu ilişki İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden gündeme gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı özellikle Avrupa ülkeleri başta olmak üzere dünya üzerinde ağır sonuçları olan bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Ülkeler bu ağır çöküşten kurtulmanın yollarını aramaya çalışmışlar ve finansal sistemlerini güçlendirmeye yönelik faaliyetlere hız vermişlerdir. İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin Merkez Bankaları

savaş dönemi finansmanı için kurulmuşlardır (Goodhart, 2010). Savaş finansmanı için kurulan bankalar daha sonra ülkelerin kalkınması için çıkış yolu olarak görülmüştür. Büyüme ve finansal piyasalar arasında yoğunlaşan ilişkilerle beraber büyüme ve bankacılık ilişkisi de önemini bu tarihten sonra kazanmaya başlamıştır. Literatürde de görüldüğü üzere 1900' lü yılların ikinci yarısından sonra çalışmalar artmış ve artık teoriyle sınırlı kalmayarak sayısal analiz yöntemleriyle çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Yapılan çalışmalar yoğunluklu olarak ekonometrik yöntemler uygulanarak sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada iktisadi büyüme ve bankacılık özelinde bir veri seti üzerinden giderek birim kök testi, eş bütünleşme testi ve nedensellik testi uygulayarak bir sonuç elde edeceğiz.

3.2. VERİ ARALIĞI

Veri aralığı olarak 2006 yılı ile 2017 yılları arası ile sınırlandırılmıştır. 2006 – 2017 arası yıllık dört çeyrek şeklindeki 48 gözlem değerleriyle oluşturulmuştur. 2006 yılı veri aralığı seçimi 2008 Global Krizi' nin etkilerinin dağılımını etkin değerlendirebilmek adına daha sağlıklı olacaktır. Veri grubumuzu etkileyecek iki önemli bankacılık krizi vardır tarih aralığımızda, birincisi 2001 Bankacılık Krizi ve 2008 Global Krizi' dir. Yapılan incelemelerde görülmüştür ki 2001 ve 2008 yılı bankacılık krizleri etkilerini meydana geldikten sonraki yıl en şiddetli olmak üzere ilerleyen sürelerde görümüşlerdir. Bu sebeple 2001 yılı bankacılık krizinin etkileri 2001 sonrası üç yıl içerisinde elimine olup daha sağlıklı bir hale gelmektedir. Dolayısıyla 2006 yılı seçimi bu konuda 2001 yılı krizinin etkisine dahil olmamıştır. 2008 Global Krizi ise ülkemizde 2001 Bankacılık Krizi kadar sert bir etki oluşturmamıştır fakat global çaptaki krizin Türkiye' ye yansımaları çok da hafif düzeyde değildir. Elimizdeki verilerde 2008 yılı krizinin etkileri 2010 yılı itibariyle daha sağlıklı bir düzeye gelmektedir. Dolayısıyla 2006 yılı ve sonraki yıllardaki veriler bir trend oluşumuna etki etmeyecek düzeydedir. Başlangıç yılı olarak 2006 yılı seçilmesinin bir başka sebebi ise katılım bankalarının sektöre dahil olmaları ve görünür şekilde etkinleşmeye başladıkları

zaman tekabül etmesidir. Özellikle 2008 krizi sonrası önem kazanan faizsiz finansal sistemler katılım bankalarının daha etkin olmalarını ve önemli büyüme ve aktifliğe ulaşmalarının önünü açmıştır. Dolayısıyla katılım bankaları için daha nitelikli veriler 2006 yılı ve sonrası için oluşmaktadır. Bu açıdan 2006 yılı seçimi verimizi analiz sırasında daha etkin kılacaktır.

3.3. TEST SONUÇLARI

Yapılacak testler için değişkenlerimiz Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla için LGSYH, Katılım bankası için LKB, Konvansiyonel bankaları ifade etmek için ise LMB olarak gösterilmektedir. Değişkenler ilk olarak durağanlıklarını belirlemek maksadı ile Augmented Dickey-Fuller testine, kırılma noktalarını belirlemek için Zivot - Andrews yapısal kırılma testine, eş bütünleşik olup olmadıklarını belirlemek için Johansen Eş Bütünleşme testine ve en son olarak da VAR modeli Granger Nedensellik testine tabi tutulacaktır.

3.3.1. BİRİM KÖK TEST SONUÇLARI

Uygulanacak olan analiz için öncelikli olarak değişkenlerin durağan olup olmadıkları test edilecektir. Değişkenlerin durağan olup olmadıkları Augmented Dickey-Fuller birim kök testi ile araştırılacaktır. Değişkenlere için uygulanmış ADF birim kök sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir. LGSYİH, LKB ve LMB değişkenleri ilk olarak düzeyde sonra ise birinci farkları ile durağanlık testine tabi tutulmuşlardır. Değişkenler için düzeyde yapılan birim kök testlerinin sonuçları değişkenlerin durağan olmadığını göstermektedir yani serilerin birim köklü olmadıklarını göstermektedir. Durağan olmayan serileri durağan forma getirmek için farklarının alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda serilerin birincil farkı alınarak durağanlık testi yinelenmiştir. Birincil farkı alınmış serilerin olasılık değerlerinin 0.05’ ten küçük hale geldikleri dolayısıyla durağan oldukları sonucu ve birim köklü oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Serilerin birincii farkta durağan çıkmaları seriler arasında eşbütünleşme testleri ve uzun

dönemli ilişki olup olmadığını sorgulama imkanı vermektedir (Fuller & Dickey, 1981)

Tablo 1: Augmented Dickey-Fuller birim kök sınaması değerleri

Augmented Dickey Fuller	Düzyey Değerleri		Birincil Fark Değerleri	
	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği
LGSYH	0,7436	-1,6819	0,0000	-7,0771
LKB	0,7084	-1,7592	0,0000	-6,1483
LMB	0,3979	-2,3538	0,0070	-4,3054

Zivot and Andrews (1992) tarafından yapılan yapısal kırılma noktalarını belirleyen Zivot – Andrews birim kök testi değişkenler için uygulanmıştır ve yapısal kırılma noktaları belirlenmiştir. Değişkenler için olasılık değerleri 0,05’ ten küçüktür. Seriler için birim köklü olduklarını ifade edebiliriz. LGSYH için kırılma noktası 2008 yılı son çeyreği, LKB için 2008 yılı ilk çeyreği ve LMB için ise 2015 yılı son çeyreği yapısal kırılma noktaları olmuştur.

Tablo 2: Zivot – Andrews yapısal birim kök sınaması değerleri

Zivot - Andrews	Olasılık	Test İstatistiği	Kırılma Noktaları
LGSYH	0,0015	-4,3509	2008: Q4
LKB	0,0110	-5,6736	2008: Q1
LMB	0,0046	-4,0440	2015: Q4

3.3.2. EŞBÜTÜNLEŞME TEST SONUÇLARI

Johansen eşbütünleşme testi durağan olmayan serilerde uzun dönemde denge durumu olup olmadığını test etmek için seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığının olup olmadığını analiz eder. İlişkinin yönü ile ilgili bir veri sunmaz, bu yüzden ilişkinin yön tespiti için nedensellik testleri kullanılır. Serilerin durağan olması ve aynı dereceden durağan olması Johansen eşbütünleşme analizi için gereklidir. Seriler eğer durağan değilse durağanlığa kavuşana kadar serilerin farkı alınır. Ancak fark alma işlemi, serilerin sadece kalıcı şokların etkisini yok etmez, seriler için uzun dönem verilerinde tahrifata neden olur, belli bir hata oluşturur (Cochrane, 1997).

Johansen eşbütünleşme analizinde iki adet test vardır; Trace ve Max-Eigen testleridir. Trace test hipotezi $H_0: r \leq r_0$, $H_1: r \geq r_0 + 1$ iken Max test hipotezi ise $H_0: r = r_0$, $H_1: r = r_0 + 1$ şeklinde ifade edilir. Ve $r = 0$ ise eşbütünleşme vektörü yoktur. Test istatistiği > kritik değer ise H_0 yani sıfır hipotezi reddedilir (Johansen, 1988).

Tablo 3: Johansen eşbütünleşme test değerleri

Johansen Eşbütünleşme	Özdeğer	Trace İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık Değeri
LGSYH - LKB	0,2264	15,0599	18,3977	0,1379
	0,0749	3,5057	3,8414	0,0612

Tablo 4: Johansen eşbütünleşme test değerleri

Johansen Eşbütünleşme	Özdeğer	Max-Eigen İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık Değeri
LGSYH - LKB	0,2264	11,5541	17,1476	0,2703
	0,0749	3,5057	3,8414	0,0612

Tablo 5: Johansen eşbütünleşme test değerleri

Johansen Eşbütünleşme	Özdeğer	Trace İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık Değeri
LGSYH - LMB	0,1881	9,5645	18,3977	0,5231
	0,0040	0,1842	3,8414	0,6677

Tablo 6: Johansen eşbütünleşme test değerleri

Johansen Eşbütünleşme	Özdeğer	Max-Eigen İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık Değeri
LGSYH - LMB	0,1881	9,3802	17,1476	0,4568
	0,0040	0,1842	3,8414	0,6677

Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6’ daki değerleri Johansen eş bütünleşme testi kriterlerine göre yorumladığımızda test istatistiği değerleri tüm tablolardaki verilerde 0,05 anlam düzeyindeki kritik değerden daha küçüktür dolayısıyla Ho hipotezi reddedilemez. GSYİH ile Katılım bankaları kredi hacmi arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisine rastlanamamıştır. Aynı şekilde GSYİH ile Konvansiyonel bankaları arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisine rastlanamamıştır.

3.3.3. NEDENSELLİK TESTİ

Değişkenler arasındaki ilişkiler hakkında çeşitli testlerle yorumlar yapılabilmektedir. Bunlardan biri de ilişkiye ait yön tayini yapan ve ilişkiler arası nedensellik bağlantısını araştıran nedensellik testleridir. Granger nedensellik testi, ilişkiler arası yön araştıran ve değişkenler arasındaki nedensellik bağlantısını matematiksel yöntemlerle inceleyen bir testtir. Granger nedensellik testi serilerin durağan olması durumunda gerçekleştirilebilmektedir. Granger nedensellik testi değişkenlerden bağımsız olanın bağımlı değişkenle nedeni olup olmadığını sorgulamaktadır. Ho hipotezi nedeni değildir olarak

kurulurken, H1 hipotezi ise bağımsız değişken bağımlı değişkenin nedenidir sonucunu verir.

Tablo 7: Granger nedensellik test değerleri

Granger Nedensellik	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Olasılık Değeri
LGSYH -LKB	LGSYH	LKB	0,5781
LGSYH - LKB	LKB	LGSYH	0,5060

Tablo 7 LGSYH değişkeni bağımlı olmak koşuluyla LKB değişkeni ve LKB değişkeni bağımlı olmak koşuluyla LGSYH değişkeni için çift yönlü olarak nedensellik test sonuçlarını vermektedir. Ho hipotezimiz ilk satır için LKB değişkeni LGSYH' nin nedeni değildir olarak gerçekleşmiştir. H1 hipotezimiz ise LKB değişkeni LGSYH' nin nedenidir olarak belirlenmiştir. Olasılık değerimiz 0.05' ten küçük ise Ho hipotezimiz reddedilir ve H1 hipotezi kabul edilir ve yine 0.05' ten büyük ise Ho hipotezi kabul edilir H1 hipotezi reddedilir. İlk satır için ilgili değişkenleri incelediğimizde olasılık değeri 0.05' ten büyüktür, bu Ho hipotezinin kabul edildiği anlamına gelir. LKB değişkeni LGSYH değişkeninin nedeni değildir sonucunu elde etmiş oluruz. İkinci satır için incelediğimizde ise olasılık değeri 0.05' ten büyüktür, Ho hipotezinin kabul edildiği anlamına gelir. LGSYH değişkeni LKB değişkeninin nedeni değildir sonucuna ulaşırız. Bu da iki yönlü olarak değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığını bize gösterir.

Tablo 8: Granger nedensellik test değerleri

Granger Nedensellik	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Olasılık Değeri
LGSYH -LMB	LGSYH	LMB	0,5240
LGSYH - LMB	LMB	LGSYH	0,3871

Tablo 8 LGSYH değişkeni bağımlı olmak koşuluyla LMB değişkeni ve LMB değişkeni bağımlı olmak koşuluyla LGSYH değişkeni için çift yönlü olarak nedensellik test sonuçlarını vermektedir. Ho hipotezimiz ilk satır için LMB

değişkeni LGSYH' nin nedeni değildir olarak gerçekleşmiştir. H1 hipotezimiz ise LMB değişkeni LGSYH' nin nedenidir olarak belirlenmiştir. Olasılık değerimiz 0.05' ten küçük ise Ho hipotezimiz reddedilir ve H1 hipotezi kabul edilir ve yine 0.05' ten büyük ise Ho hipotezi kabul edilir H1 hipotezi reddedilir. İlk satır için ilgili değişkenleri incelediğimizde olasılık değeri 0.05' ten büyüktür, bu Ho hipotezinin kabul edildiği anlamına gelir. LMB değişkeni LGSYH değişkeninin nedeni değildir sonucunu elde etmiş oluruz. İkinci satır için incelediğimizde ise olasılık değeri 0.05' ten büyüktür, Ho hipotezinin kabul edildiği anlamına gelir. LGSYH değişkeni LMB değişkeninin nedeni değildir sonucuna ulaşırız. Burada da iki yönlü olarak değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir.

SONUÇ

İktisadi büyüme ve bankacılık odaklı finansal piyasalar arasındaki ilişki, bankacılık odaklı finansal krizleri izleyen dönemlerde meydana gelen daralma ve büyüme sonuçları ile incelendiğinde aralarında yakın bir ilişki olabileceği kanısını uyandırmaktadır. Özellikle Türkiye özelinde 2001 bankacılık odaklı finansal kriz sonrası bu iki değişken arasındaki ilişki daha da merak uyandırır bir izlenim vermiştir. Bu alanda literatürde çeşitli araştırmalar yapılmış olup geneli daha çok iktisadi büyüme ve bankacılık kurumlarını tek bir kategori olarak yahut sadece katılım bankacılığı özelinde ya da sadece konvansiyonel bankacılık özelinde araştırmışlardır. Çalışmamızda özellikle 2008 ve sonrası dönemde ülkemizde önemli bir aşama kaydeden katılım bankacılığının etkisi ve 2001 bankacılık krizi sonrası alınan önlem ve denetlemelerle yerlerini sağlamlaştıran konvansiyonel bankaların etkisi araştırılmıştır. Katılım bankaları ve konvansiyonel bankaların kredi hacimleri verilerinin iktisadi büyümeyi temsilen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla verileri üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Veriler ilk olarak mevsimsel etkilerden arındırılarak ADF testi ile durağanlıkları test edilmiş ve birincil farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Zivot – Andrews yapısal kırılmalı test ile yapısal kırılım noktaları belirlenmiştir. Kırılım noktaları incelendiğinde hem iktisadi büyümeyi temsilen LGSYH hem de katılım bankalarını temsilen LKB için 2008 yılındaki kırılımlar, 2008 global krizinin etkisini hatırlatmaktadır. Bilindiği üzere 2008 global krizi ülkemizde 2001 bankacılık krizi sonrası alınan sıkı önlemler ile gelişen finansal piyasalarımız üzerinde oldukça az tesir göstermesine rağmen büyüme verilerine özellikle son çeyrekte yansıyan etkileri olmuştur. Kırılım noktasının burada oluşmasının anlaşılabilir tarafları vardır. Katılım bankaları için ise 2008 yılı atılım ve büyümeleri açısından önemli bir dönem olmuştur. Katılım bankaları için kırılım noktasının burada oluşması gayet anlamlıdır. Konvansiyonel bankalar için 2015 yılı son çeyreği Kasım ayı seçimleri ile piyasalarda oluşan güvensizlik ve belirsizlik durumu ve aynı zamanda Türk Lirasında yaşanan sert düşüşler kredi hacimlerini önemli oranda düşürmüştür. Seçim sonrası dönemde

bir toparlanma gözlemlendiyse de bunu 2015 yılının tümünde görmek çok mümkün olmamıştır. Dolayısıyla 2015 yılının son çeyreğinde görülen bu kırılma anlamlıdır. Johansen eşbütünleşme testi ile eşbütünleşme durumları test edilen değişkenler arasında katılım bankaları kredi hacimleri ile iktisadi büyüme verisi olan Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla verileri arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır. Konvansiyonel bankaların kredi hacimleri ile Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla verileri arasında da uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir. Uzun dönemde elde edilen bu veriler kısa dönem için de aynı sonuçlar taşıyacağı anlamına gelmez. Granger nedensellik sonuçlarına göre ise katılım bankaları kredi hacimleri ile Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla arasında ve aynı zamanda da Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla ile katılım bankaları kredi hacimleri arasında tek yönlü ve çift yönlü olarak da uzun dönemde herhangi bir nedensellikten bahsedilememektedir. Konvansiyonel bankalar ile Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla arasında da benzer şekilde çift yönlü ve tek yönlü olarak bir nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır. Veri aralığı dikkate alındığında 2006 ile 2017 yılları arası dönemde 2008 global krizi gibi büyük finansal krizlere ev sahipliği yapmıştır. 2008 global krizinin toparlanma süreci çok kısa olmamıştır. 2015 yılı ve sonrasında yaşanan Türk Lirasında yaşanan sert düşüşler ve yaşanan büyük çaptaki sermaye çıkışları uzun dönemde veri grubu içerisinde anlamlı ilişki sağlanamamasına neden olmuş olabileceği düşünülmektedir. Türkiye ekonomisinin güçlü yapısı baz alındığında kendini çabuk toparlama kabiliyeti ve yüksek büyüme hızlarına ulaşmış olması elbetteki kısa dönemde anlamlı sonuçlar elde etmemize sebep olabilir. Uzun dönemde ise aynı etkiden ekonometrik verilere dayanarak bahsetmek zordur.

KAYNAKÇA

- Abduh, M., Brahim, S., & Omar, M. A.: 2012 "A study on finance-growth nexus in dual financial system countries: evidence from Bahrain", **World Applied Sciences Journal**, 20(8), 1166-1174.
- Abduh, M., & Chowdhury, N. T.: 2012 "Does Islamic banking matter for economic growth in Bangladesh?", **Journal of Islamic Economics, Banking and Finance**, 8(3), 104 - 113.
- Abduh, M., & Omar, M. A.: 2012 "Islamic banking and economic growth: The Indonesian experience", **International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management**, 5(1), 35-47.
- Acaravcı, A., Öztürk, İ., & Kakilli, S. A.: 2007 "Finance - growth nexus: evidence from Turkey", **International Research Journal of Finance and Economics**, 11, 30-40.
- Adusei, M.: 2012 "Financial development and economic growth: Is Schumpeter right?", **British Journal of Economics, Management & Trade**, 2(3), 265 - 278.
- Afşar, A.: 2007 "Finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 36, 188-197.
- Altunç, Ö. F.: 2008 "Türkiye'de finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasındaki nedenselliğin ampirik bir analizi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 3(2), 113-127.
- Al-Yousif, Y. K.: 2001 "Financial development and economic growth another look at the evidence from developing countries", **Review of Financial Economics**, 11, 131-150.
- Ang, J. B., & Mckibbin, W. J.: 2007 "Financial liberalization, financial sector development and growth: evidence from Malaysia", **Journal of Development Economics**, 84(1), 215-233.
- Arestis, P., Demetriades, P., & Luintel, K. B.: 2001 "Financial development and economic growth: the role of stock markets", **Journal of Money, Credit and Banking**, 33(1), 16-41.

- Artar, O. K., & Sarıdoğan, A. A.: 2012 "Küresel finansal krizin Türkiye’de bankacılık sektörü mali yapısına etkileri", **Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2.
- Artan, S.: 2007 “Finansal kalkınmanın büyümeye etkileri: literatür ve uygulama”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, 22(252), 70-89.
- Aslan, Ö., & Korap, H. L.: 2006 “Türkiye’de finansal gelişme iktisadi büyüme ilişkisi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Güz(17), 1-20.
- Aslan, Ö., & Küçükaksoy, İ.: 2006 “Finansal gelişme ve iktisadi büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ekonometrik bir uygulama”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, 4, 12-28.
- Atamtürk, B.: 2004 “Türkiye’de finansal gelişme ve iktisadi büyümenin nedensellik yönü üzerine bir inceleme (1975-2003)”, **İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Konferansları**, 46, 100-104.
- Atje, R., & Jovanovic, B.: 1993 “Stocks markets and development”, **European Economic Review**, 37(2-3), 635-637.
- Ayanoğlu, Y.: 2013 “Bankaların kuruluşu ve organizasyon yapısı”, A. Karapınar (Ed.), **Bankaların Yönetimi ve Denetimi** (pp. 2-30), Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını
- Bagehot, W., 1896 **Lombard street: a description of the money market**, London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd.
- Bağcı, E., & Akın, I.: 2016 “Bankacılık sistemindeki gelişmelerin iktisadi büyümeye etkisi”, **Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi**, 10, 18-34.
- Bakırtaş, İ., & Tekinşen, A.: 2004 “Dünya savaşları ve Büyük Buhran arasındaki etkileşimin ekonomi politiği”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (12), 83 -100.
- Beck, T., & Levine, R.: 2004 “Stock markets, banks and growth: panel evidence”, **Journal of Banking and Finance**, 28, 423-442.
- Bell, D., 1976 **The cultural contradictions of Capitalism**, New York: Basic Books, Inc., Publishers
- Bencivenga, V., & Smith, B.: 1991 “Financial intermediation and endogenous growth”, **Review of Economic Studies**, 58(2).

- Bencivenga, V., Smith, B., & Starr, R. M.: 1995 “Transactions Costs, Technological Choice and Endogenous Growth”, **Journal of Economic Theory**, 67(1), 53 - 177.
- Berthelemy, J. C., & Varoudakis, A.: 1996 “Economic growth, convergence clubs and the role of financial development”, **Oxford Economic Papers**, 48(2), 300-328.
- Bhattacharya, P. C., & Sivasubramanian, M. N.: 2003 “Financial development and economic growth in India: 1970-1971 to 1998-1999”, **Applied Financial Economics**, 13(2), 925-929.
- Bishop, M., 2013 **A’dan Z’ye ekonomi sözlüğü**, Çeviri: Şeyma Akın, Ceren Yıldız, Ankara: Adres Yayınları.
- Bozoklu, Ş., & Yılancı, V.: 2013 “Finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: gelişmekte olan ekonomiler için analiz”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 28(2), 161-187.
- Calderon, C., & Liu, L.: 2003 “The direction causality between financial development economic growth”, **Journal of Development Economics**, 72(1), 321-334.
- Cameron, R., 1967 **Banking in the early stages of industrialization: A study in comparative economic history**, New York: Oxford University Press.
- Caporale, G. M., Howells, P., & Soliman, A. M.: 2005 “Endogenous growth models and stock market development: evidence from four countries”, **Review of Development Economics**, 9(2), 166 -176.
- Chang, T., & Caudill, S. B.: 2005 “Financial development and economic growth: the case of Taiwan”, **Applied Economics**, 37, 1329-1335.
- Chapra, U., 2014 **Morality and justice in Islamic economics and finance**, United Kingdom: Edward Elgar Publishing.
- Christopoulos, D. K., & G., T. E.: 2004 “Financial development and economic growth: evidence from panel unit root and cointegration tests”, **Journal of Development Economics**, 73(1), 55-74.
- Crotty, J.: 2008 “Structural causes of the global financial crisis: a critical assessment of the ‘New Financial Architecture’”, **University of Massachusetts Department of Economics Working Paper** (14).

- Cochrane, J. H., 1997 **Time series for macroeconomics and finance**, Chicago: Spring Press.
- Demez, S., Karakoyun, H. D., & Hobikoğlu, E. H.: 2017 “Financing economic growth in emerging economies: a theoretical approach”, M. Ustaoglu & A. Incekara (Eds.), **Balancing Islamic and conventional banking for economic growth** (pp. 27- 46). Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Demirgüç-Kunt, A., & Maksimovic, V.: 1998 “Law, finance and firm growth”, **Journal of Finance**, 53(6), 2107-2137.
- Dritsakis, N., & Adamopoulos, A.: 2004 “Financial development and economic growth in Greece: An Empirical Investigation with Granger Causality Analysis”, **International Economic Journal**, 18(4), 547-559.
- Economist, T., 2005 **Guide to economic indicators: making sense of economics**, United States of America: John Wiley & Sons, Inc.
- Efe, A.: 2017 “İslam ekonomisi perspektifiyle bir büyüme modeli çerçevesinde üretim ve sosyal refah fonksiyonu”, **İstanbul İktisat Dergisi**, 67(2), 31-58.
- Friedman, B.: 2006 “The moral consequences of economic growth”, **Society**, 1-22.
- Furqani, H., & Mulyany, R.: 2009 “Islamic banking and economic growth: empirical evidence from Malaysia”, **Journal of Economic Cooperation and Development**, 30(2), 59 - 74.
- Fuller, W. A., & Dickey, D. D.: 1981 “Likelihood ratio statistics for Autoregressive time series with a unit root”, **Econometrica**, 49(4), 1057-1072.
- Gerschenkron, A., 1962 **Economic backwardness in historical perspectives: a book of essays**, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Geylan, R., 1985 **Ticari banka yönetimi ve Türk ticari bankalarının temel yönetim sorunları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ghirnay, T.: 2004 “Financial development and economic growth in Sub-Saharan African Countries. Evidence from time series analysis”, **African Development Review**, 16(3), 415-432.
- Giddens, A., 2008 **The third way: The renewal of Social Democracy**, Cambridge: Polity Press.

- Granados, J. A. T., & Roux, A. V. D.: 2009 “Life and death during the Great Depression”, **PNAS - Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America**, 106(41), 17290 - 17295.
- Goldsmith, R. W., 1969 **Financial structure and development**, Yale University Press.
- Goodhart, C. A. E.: 2010 “The changing role of central banks”, **BIS Working Papers**, 326.
- Gökdeniz, İ., Erdoğan, M., & Kalyüncü, K.: 2003 “Finansal piyasaların iktisadi büyümeye etkisi ve Türkiye örneği (1989-2002)”, **Gazi Üniversitesi Dergisi**, 1, 101-117.
- Gurley, J. G., & Shaw, E. S.: 1955 “Financial aspects of economic development”, **American Economic Association**, 45(4), 515-538
- Güneş, S.: 2013 “Finansal gelişmişlik ve büyüme arasındaki nedensellik testi: Türkiye örneği”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 14(1), 73-85.
- Hassan, M. K., Sanchez, B., & Yu, J. S.: 2011 “Financial development and economic growth: new evidence from panel data”, **The Quarterly Review of Economics and Finance**, 51(1), 88-104.
- Hefner, R. W.: 2006 “Islamic economics and global capitalism”, **Transaction Social Science and Modern Society**, 44(1), 16 - 22.
- Hicks, J., 1969 **A theory of economic history**, Oxford: Clarendon Press.
- IMF.: 2009 “World economic outlook - Crisis and recovery”, **International Monetary Found**, 1- 170.
- İnce, M.: 2011 “Financial liberalization, financial development and economic growth: an empirical analysis for Turkey”, **Journal of Yasar University**, 23(6), 3782-3793.
- Jayaratne, J., & Strahan, P. E.: 1996 “The finance - growth nexus: evidence from bank branch deregulation”, **The Quarterly Journal of Economics**, 111(3), 639 - 670.
- Johnson, K.: 2013 “The role of Islamic banking in economic growth”, **CMC Senior Theses Papers**, 642.
- Johansen, S.: 1988 “Statistical analysis of cointegrating vectors”, **Journal of Economic Dynamics and Control**, 12(2-3), 231-228.

- Karaçor, Z., & Ay, A.: 2006 “2001 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde krizden büyümeye geçiş üzerine bir tartışma”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 16, 45 - 65.
- Kandır, S., İskenderoğlu, Ö., & Önal, B.: 2007 “Finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması”, **ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 16(2), 311-326.
- Kang, S. J., & Sawada, Y.: 2000 “Financial repression and external openness in an endogenous growth model”, **The Journal of International Trade & Economic Development**, 9(4), 427-443.
- Kar, M., Nazlıoğlu, Ş., & Ağır, H.: 2011 “Financial development and economic growth nexus in the MENA countries: bootstrap panel Granger causality analysis”, **Economic Modelling**, 28, 685-693.
- Kar, M., & Pentecost, E.: 2000 “The direction of causality between financial development and economic growth in Turkey: further evidence”, Retrieved from Department of Economics
- Khan, A.: 2000 “The finance and growth nexus”, **Federal Reserve Bank of Philadelphia Business Review**, 2.
- King, R. G., & Levine, R.: 1993 “Finance and growth: Schumpeter might be right”, **The Quarterly Journal of Economics**, 108(3), 717-737.
- Landes, D. S.: 1990 “Why are we so rich and they so poor?”, **The American Economic Review**, 80(2), 1 - 13.
- Levine, R.: 2004 “Finance and growth: theory and evidence”, **National Bureau of Economic Research Working Paper**, 10766.
- Levine, R.: 1997 “Financial development and economic growth: views and agenda”, **Journal of Economic Literature**, 35, 688-726.
- Levine, R., Loayza, N., & Beck, T.: 2000 “Financial intermediation and growth: causality and causes”, **Journal of Monetary Economics**, 46, 31-77.
- Levine, R., & Zervos, S.: 1998 “Stock markets, banks and economic growth”, **American Economic Review**, 88(537-558).
- Lucas, R.: 1988 “On the mechanics of economic development”, **Journal of Monetary Economics**, 22, 3-42.

- Majumder, A. M., & Eff, A. E.: 2012 “The link between economic growth and financial development: evidence from districts of Bangladesh”, **International Research Journal of Finance and Economics**, 99, 106 - 117.
- Mccaig, B., & Stengos, T.: 2005 “Financial intermediation and growth: some robustness results”, **Economic Letters**, 88(3), 306-312.
- McKinnon, R. I., 1973 **Money and capital in economic development**, Washington D.C: The Brookings Institution.
- Miwa, Y., & Ramsever, M. J.: 2002 “Banks and economic growth: implications from Japanese history”, **Journal of Law and Economics**, 127 -164.
- Moradi, Z. S., Mirzaeenejad, M., & Geraeenejad, G.: 2016 “Effect of bank-based or market-based financial systems on income distribution in selected countries”, **Procedia Economics and Finance**, 36, 510 - 521.
- Morrison, A. D., & Wilhelm, W. J., 2007 **Investment banking: institutions, politics, and law**, United States: Oxford University Press.
- Müslümov, A., & Aras, G.: 2002 “Sermaye piyasası gelişmesi ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: OECD ülkeleri örneği”, **İktisat İşletme ve Finans**, 17(198), 90-100.
- Nazlıoğlu, Ş., Ege, İ., & Bayrakdaroğlu, A.: 2009 “Financial development and economic growth: cointegration and analysis for Turkey”, **Banking and Finance Letters**, 1(2), 59-66.
- Ndikumana, L.: 2005 “Financial development, financial structure and domestic investment: International evidence”, **Journal of International Money and Finance**, 24(4), 651-673.
- Neusser, K., & Kugler, M.: 1998 “Manufacturing growth and financial development: evidence from OECD countries”, **The Review of Economics and Statistics**, 80(4), 638-646.
- Nordvik, H. W.: 1993 “The banking system, industrialization and economic growth in Norway, 1850 – 1914”, **Scandinavian Economic History Review**, 41(1), 51 -72.
- Obstfeld, M.: 1994 “Risk - taking, global diversification and growth”, **American Economic Review**, 84(5), 1310-1329.

- Onur, S.: 2005 “Finansal liberalizasyon ve GSMH büyüme arasındaki ilişki”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(1), 138.
- Özcan, B., & Arı, A.: 2011 “Finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin ampirik bir analizi: Türkiye örneği”, **BER Journal**, 2(1), 121-142.
- Özer, K. Ş., S.: 2017 “Bankacılık sektöründe yükselen değer: Katılım bankacılığı”, **Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi**, 4(2), 15 - 25.
- Öztürk, N., Darıcı, H. K., & Kesikoğlu, F.: 2011 “İktisadi büyüme ve finansal gelişme ilişkisi: gelişmekte olan piyasalar için bir panel nedensellik analizi”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, 30(1), 53-69.
- Özulucan, A., & Deran, A.: 2009 “Katılım bankacılığı ile geleneksel bankaların bankacılık hizmetleri ve muhasebe uygulamaları açısından karşılaştırılması”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6(11), 85 - 108.
- Pagano, M.: 1993 “Financial markets and growth”, **European Economic Review**, 37, 613-622.
- Pamuk, Ş., 2015 **Türkiye’nin 200 yıllık iktisadi tarihi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Patrick, H. T.: 1966 “Financial development and economic growth in underdeveloped countries”, **Economic Development and Cultural Change**, 14(2).
- Pehlivan, P.: 2016 “Türkiye’de katılım bankacılığı ve bankacılık sektöründeki önemi”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 16(31), 297 - 324.
- Peia, O., & Roszbach, K.: 2015 “Finance and growth: time series evidence on causality”, **Journal of Financial Stability**, 19, 105-118.
- Rajan, R. G., & Zingales, L.: 1998 “Financial dependence and growth”, **American Economic Review**, 88, 559-586.
- Rioja, F., & Valev, N.: 2004 “Does one size fit all?: a reexamination of the finance and growth relationship”, **Journal of Development Economics**, 74, 429-447.
- Robinson, J., 1952 **“The generalization of the general theory” in the rate of interest and other essays**, London: Macmillan.

- Rodrik, D.: 2012 “The Turkish economy after the Global Financial Crisis”, **Ekonomi-tek**, 1(1), 41 - 61.
- Romano, F.: 2006 “Clinton and Blair: the economics of the Third Way”, **Journal of Economic and Social Policy**, 10(2).
- Romer, P. M.: 1986 “Increasing returns and long-run growth”, **Journal of Political Economy**, 94(5), 1002 - 1037.
- Rousseau, P. L., & Vuthipadadorn, D.: 2005 “Finance, investment and growth: time series evidence from 10 Asian economies”, **Journal of Macroeconomics**, 27(1), 87-106.
- Rousseau, P. L., & Watchel, P.: 1998 “Financial intremediation and economic performance historical evidence grom five industrialized countries”, **Journal of Money Credit and Banking**, 30(4), 865-867.
- Russell, T. H., 1916 **Banking, Credits and Finance**, Chicago: Whitman Publishing Co.
- Schumpeter, J., 1911 **The theory of economic development**, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Selçuk, B.: 2010 “Küresel krizin Türk finansal sektörü üzerindeki etkileri”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, 2(2), 21 - 27.
- Shan, J., & Jianhong, Q.: 2006 “Does financial development lead economic growth? The case of China”, **Annals of Economics and Finance**, 1, 231-250.
- Shan, J. Z., & Morris, A.: 2002 “Does financial development ‘lead’ economic growth?”, **International Review of Applied Economics**, 16(2), 153-168.
- Shan, J. Z., Morris, A. G., & Sun, F.: 2001 “Financial development and economic growth: an eggand chicken problem”, **Review of International Economics**, 9(3), 443-454.
- Shaw, E. S., 1973 **Financial deepening in economic development**, New York: Oxford University Press.
- Şimşek, H., Bayındır, S., & Ustaoglu, M.: 2017 “Dual banking systems’ dynamics and a brief development history of Islamic Finance in select emerging Islamic economies”, A. İncekara, M. Ustaoglu Ed., **Balancing Islamic And Conventional Banking For Economic Growth**, 10 – 115, Switzerland: Palgrave Macmillan.

- Stolbov, M.: 2013 “The finance-growth nexus revisited: from origins to a modern theoretical landscape”, **Economics: The Open Access, Open - Assessment E-Journal**, 7(2), 1 -22.
- Tabash, M. I., & Dhankar, R. S.: 2014a “The flow of Islamic finance and economic growth: an empirical evidence of Middle East”, **Journal of Finance and Accounting**, 2(1), 11-19.
- Tabash, M. I., & Dhankar, R. S.: 2014b “Islamic finance and economic growth: an empirical evidence from United Arab Emirates (UAE)”, **Journal of Emerging Issues in Economics, Finance and Banking**, 3(2), 1069-1085.
- Tajgardoon, G., Behname, M., & Noormohamadi, K.: 2013 “Islamic banking and economic growth: evidence from Asia”, **Journal of Modern Accounting and Auditing**, 9(4), 542-546.
- Thangavelu, S. M., & Jiunn and James, A. B.: 2004 “Financial development and economic growth in Australia: an ampirical analysis”, **Empirical Economics**, 29, 247-260.
- Tosun, M., & Yalvaç, K., 2002 **Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tsuru, K.: 2000 “Finance and growth: some theoretical considerations and a review of the empirical literature”, **OECD Economics Department Working Papers**, 228.
- Turgut, A., & Ertay, H. İ.: 2016 “Bankacılık sektörünün iktisadi büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye üzerine nedensellik analizi”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(4), 115-128.
- Türker, H.: 2010 “İslami finans sisteminde finansal aracılık: dünyadaki gelişmeler ve sermaye piyasasının geliştirilmesi açısından Türkiye için öneriler”, **SPK Aracılık Faaliyetleri Dairesi**.
- Türkoğlu, M.: 2016 “Türkiye’ de finansal gelişmenin iktisadi büyümeye etkileri: nedensellik analizi”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**, 6(1), 84 - 93.
- UNCTAD.: 2016 “The role of development banks in promoting growth and sustainable development in the South”.

- Vurur, N. S., & Özen, E.: 2013 “Türkiye' de mevduat ve banka kredisi ve iktisadi büyüme ilişkisinin incelenmesi”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(3), 117-131.
- Yazdan, G. F., & Sadr, M. H.: 2012 “Analysis of Islamic bank's financing and economic growth: case study Iran and Indonesia”, **Journal of Economic Cooperation and Development**, 33(4), 1-24.
- Zirek, D., Celebi, F., & Hassan, M. K.: 2016 “The Islamic banking and economic growth nexus: a panel VAR analysis for Organization of Islamic Cooperation (OIC) countries”, **Journal of Economic Cooperation and Development**, 37(1), 69-100.
- Zivot, E., & Andrews, D. W. K.: 1992 “Further evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit Root Hypothesis”, **Journal of Business & Economic Statistics**, 10(3), 251-270.